

Patterns of Economic Action Among Daily Wage Construction Workers in Mashhad in Confronting Economic Crises

Mohsen Noghani Dokht Bahmani *

Professor, Department of Social Science,
Faculty of Literature and Humanities,
Ferdowsi University Mashhad, Mashhad,
Iran.

Seyed Mahdi Panjtani

PhD Candidate Sociology and Economy
Development, Department of Social
Science, Faculty of Literature and
Humanities, Ferdowsi University Mashhad,
Mashhad, Iran.

1. Introduction

Over the past decades, the Iranian economy has experienced persistent structural instability due to international sanctions, recurrent recessions, high inflation, currency devaluation, and inconsistent economic policies. These conditions have weakened the purchasing power and livelihood security of marginalized populations, particularly daily wage construction workers. These workers are disproportionately affected due to unstable employment, the lack of formal contracts, inadequate institutional support, limited access to insurance, and direct dependence on the fluctuating construction market. Prolonged recession in the construction sector, accompanied by rising unemployment and inflation, has intensified their vulnerability and forced them to adopt survival-oriented strategies. Mashhad has several daily labor markets where thousands of construction workers gather seeking employment. According to official reports, 13,247 construction workers have registered in Mashhad Municipality's system by the end of the first nine months of 2025. The current study seeks to find answer for the following questions: 1-What causal conditions shape workers' economic actions? 2-What contextual and intervening conditions affect their actions? 3-What economic strategies do workers employ to cope with crises? and 4-What are the consequences of these strategies?

* Corresponding Author: noghani@um.ac.ir

How to Cite: Noghani Dokht Bahmani, M; Panjtani, S. M. (2025). Patterns of Economic Action Among Daily Wage Construction Workers in Mashhad in Confronting Economic Crises, *Journal of Social Work Research*, 12(45), 191-236.

2. Literature Review

Existing literature on informal labor in Iran has examined structural marginalization of temporary workers. Sadeghi (2016) argued that lower classes engage in efforts to maintain their position and prevent decline. Khosravani et al. (2019, p. 300-301) analyzed "poverty culture" as a systematic process fed by macroeconomic policies. Mirzaei et al. (2022, p. 309-312) showed that most household heads' economic actions are resistive in nature. International research has documented similar patterns. Goh, Kang, and Sawada (2005, p. 239-254) found that Korean households during the 1997 financial crisis reduced luxury consumption and cashed out assets. Brinkman et al. (2010, p. 153) highlighted reduced food quality leading to increased malnutrition among children and pregnant women. However, few qualitative studies have specifically focused on daily wage construction workers using grounded theory methodology. The present study fills this gap by providing a conceptual model grounded in workers' lived experiences.

3. Methodology

This research employed a qualitative approach using grounded theory methodology. The field of study consisted of daily wage construction workers active in Mashhad in 2021. Participants were selected through purposive and theoretical sampling until theoretical saturation was reached. Fourteen workers with different ages (19 to 55 years), educational backgrounds (from illiterate to high school diploma), marital status, and occupational skills participated in in-depth narrative interviews. Data analysis followed three stages: open coding, axial coding, and selective coding. During axial coding, categories were organized within a paradigmatic model including causal, contextual, and intervening conditions, strategies, and consequences. To ensure credibility, the researchers used continuous data comparison and participant validation.

4. Results

The findings indicate that economic crisis manifested through construction recession, high inflation, and unemployment functions as the main causal condition. Workers face severe income loss, with many reporting only 6-7 working days per month. Contextual conditions include lack of occupational skills, low education (most below diploma), large family size (up to six dependents), aging, and physical disabilities. Intervening conditions include poverty culture (fatalism, unwillingness to save, lack of ambition), isolation from support networks (no family support, economic discredit), structural deprivation (no labor insurance, no access to loans,

no effective labor unions), and political inefficiency (policymakers' neglect of informal workers).

Workers adopt multiple economic strategies: forced need reduction (reducing meat and dairy consumption, eliminating recreational expenses, reducing social interactions); income increase (taking second jobs like motorcycle taxi driving, maximizing family participation with wives in home-based work and children as low-cost labor); borrowing (from friends or informal lending circles though many lack creditworthiness); and using savings (selling assets like motorcycles and gold jewelry). Some workers engaged in economic deviance such as underperforming services. Most economic actions are defensive and survival-oriented, not developmental. Workers' primary objective is preventing deeper descent into poverty.

5. Discussion

The findings demonstrate that economic actions are shaped through interaction of structural crises, institutional inefficiency, and socio-cultural conditions of marginalized populations. Continuous exposure to instability has weakened workers' confidence in the future and produced widespread distrust. Although these strategies provide short-term survival, they produce severe long-term consequences: erosion of economic and social capital, double poverty, declining quality of life, increasing frustration and hopelessness, reduced life satisfaction, and reproduction of poverty across generations including children leaving school to work.

6. Conclusion

This study concludes that workers' economic actions can be understood within a survival economy where the dominant logic is maintaining minimal daily existence, not advancement. Addressing these consequences requires expanding labor insurance coverage, developing alternative credit assessment models, designing financial literacy programs, and creating stable employment opportunities.

Keywords: Daily Construction Workers, Economic Crisis, Economic Action, Grounded Theory, Coping Strategies

الگوی کنش اقتصادی کارگران ساختمانی روزمزد شهر مشهد در مواجهه با بحران‌های اقتصادی

محسن نوغانی دخت بهمنی* دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

سید مهدی پنج تنی دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

چکیده

بحران اقتصادی مزمن در سال‌های اخیر، با تضعیف قدرت خرید و افزایش ناامنی معیشتی، گروه‌های اجتماعی فرو دست را ناگزیر به بازتعریف شیوه‌های تأمین زندگی روزمره کرده است. در این میان، کارگران ساختمانی روزمزد به دلیل بی‌ثباتی شغلی، دستمزد پایین و ضعف حمایت‌های نهادی، بیش از سایر گروه‌ها در معرض پیامدهای این بحران قرار دارند. هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تحلیل الگوهای کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران اقتصادی جاری است. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش نظریه‌مبنایی انجام شده است. میدان پژوهش را کارگران ساختمانی روزمزد فعال در شهر مشهد در سال ۱۴۰۰ تشکیل داده‌اند که با نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس اشباع نظری، ۱۴ نفر از آنان انتخاب و با مصاحبه عمیق روایتی مطالعه شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران اقتصادی، راهبردهایی همچون کاهش تحمیلی سطح نیازها، تغییر الگوی مصرف به سمت ضروریات، استفاده از اندوخته‌های محدود و فروش دارایی‌های بادوام را به کار می‌گیرند. اگرچه این کنش‌ها در کوتاه‌مدت بقا را ممکن می‌کنند، در بلندمدت به تضعیف امنیت اقتصادی، فرسایش شبکه‌های حمایتی، افت کیفیت زندگی، کاهش رضایت‌مندی و افزایش احساس ناکامی منجر می‌شوند. تداوم این وضعیت، زمینه‌ساز بازتولید و تعمیق فقر در میان کارگران ساختمانی روزمزد است.

واژه‌های کلیدی: کارگران ساختمانی، بحران اقتصادی، کنش اقتصادی، نظریه‌مبنایی، استراتژی‌های مواجهه

بیان مسئله

وضعیت اقتصادی ایران در چند دهه اخیر تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل ساختاری و سیاسی از جمله نوسانات قیمت نفت، تحریم‌های بین‌المللی، سیاست‌های اقتصادی داخلی و بی‌ثباتی‌های سیاسی قرار داشته است. اگرچه در برخی مقاطع کوتاه‌مدت، شاخص‌های اقتصادی بهبود نسبی را نشان داده‌اند، اما در چشم‌انداز بلندمدت، اقتصاد ایران با روندی ناپایدار و نامطلوب مواجه بوده است. بر اساس آمارهای رسمی، متوسط نرخ تورم بلندمدت اقتصاد ایران نزدیک به ۲۰ درصد برآورد شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹: ۷)؛ نرخ‌های که در کنار کاهش مستمر ارزش پول ملی، به تضعیف قدرت خرید و فرسایش تدریجی سطح معیشت اقشار متوسط و پایین جامعه انجامیده است. در سال‌های اخیر، این وضعیت از یک نابسامانی اقتصادی فراتر رفته و به شکل یک بحران مزمن و پایدار بروز یافته است؛ به گونه‌ای که همه‌گیری کووید-۱۹ نیز با تشدید رکود اقتصادی، کاهش فرصت‌های شغلی و اختلال در فعالیت‌های بخش خدمات و ساخت‌وساز، به تعمیق این بحران در سطح معیشت خانوارها، به‌ویژه اقشار فرودست، دامن زده است.

از سویی دیگر تشدید تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه در حوزه نفت و نظام بانکی، موجب کاهش شدید درآمدهای ارزی و محدود شدن دسترسی دولت به منابع مالی خارجی شده است. هم‌زمان، سیاست‌های اقتصادی ناکارآمد، رشد فزاینده نقدینگی بدون پشتوانه، سقوط ارزش ریال و تداوم تورم بالا – که در سال‌های ۲۰۲۵ و ۲۰۲۶ به بیش از ۴۰ درصد رسیده است – فشار مضاعفی بر ساختار اقتصادی کشور وارد کرده‌اند. پیامد این شرایط، شکل‌گیری رکود تورمی در بیش از یک دهه اخیر و انتقال بخش عمده هزینه‌های آن به خانوارها، به‌ویژه کارگران و اقشار کم‌درآمد بوده است (International Monetary Fund, 2025; Farzanegan, & Habibi, 2025; World Bank, 2024; مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۴).

شواهد موجود و تجربه زیسته زندگی در ایران نشان می‌دهد که این روند نه تنها متوقف نشده، بلکه با شدت بیشتری در حال تداوم است.

در چنین شرایطی، کنشگران اجتماعی در سطوح مختلف ناگزیر به اتخاذ راهبردهایی برای سازگاری با بحران و استمرار زندگی روزمره می‌شوند. در سطح خرد، خانوارها با کاهش هزینه‌های غیرضروری نظیر مخارج فرهنگی، آموزشی و تفریحی، تغییر الگوی مصرف به سمت کالاهای ضروری، افزایش سهم غذا و مسکن در بودجه خانوار، فروش دارایی‌ها، کاهش سرمایه‌گذاری و حتی مهاجرت داخلی یا خارجی به بحران پاسخ می‌دهند (Farzanegan, & Habibi, 2025; Salehi-Isfahani, 2023; Rezaee & Daryakenari & Asadzade, 2024).

در سطح کلان نیز دولت‌ها سیاست‌هایی چون پرداخت‌های نقدی هدفمند، کوپن یا کالابریک الکترونیکی برای کالاهای اساسی، اصلاح یارانه‌های انرژی و حمایت‌های معیشتی موقت را به اجرا گذاشته‌اند؛ با این حال، این سیاست‌ها به دلیل تورم بالا و ضعف‌های ساختاری، اغلب اثرات کوتاه‌مدت داشته و نتوانسته‌اند فشار معیشتی را به‌طور پایدار کاهش دهند (Cazes, Heuer, & Verick, 2011; World Bank, 2024; MERIP, 2026).

در این میان، طبقات فرودست جامعه^۱ بیش از سایر گروه‌ها در معرض آسیب‌های ناشی از بحران اقتصادی قرار دارند و در میان آنان، کارگران روزمزد ساختمانی از موقعیتی به‌مراتب شکننده‌تر برخوردارند. نداشتن مهارت‌های متنوع برای کسب درآمد، سطح پایین تحصیلات، فقدان شبکه‌های حمایتی مؤثر، بی‌ثباتی قراردادهای کاری، دستمزدهای پایین و ضعف تشکلهای کارگری، توان سازگاری این گروه با شرایط بحرانی را به‌شدت محدود کرده است.

۱ - طبقه‌ای از افراد که در لایه زیرین نظام اجتماعی قرار گرفتند (شایان مهر، ۱۳۷۷، ج ۱: ۳۶۶).

افزون بر این، رکود شدید صنعت ساختمان در سال‌های اخیر (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۳) موجب کاهش فرصت‌های شغلی و تشدید ناامنی معیشتی این کارگران شده است. تجمع روزانه کارگران در میادین کارگری به‌منظور یافتن کار روزانه، نمودی عینی از این بی‌ثباتی ساختاری و ناامنی شغلی است. ضعف نهادهای حمایتی و تشکلهای صنفی نیز باعث شده است که کارگران روزمزد ساختمانی، در مواجهه با بحران‌های اقتصادی، ناچار به اتخاذ راهبردهایی فردی و غیرسازمانی برای بقا شوند.

شهر مشهد به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای ایران، نمونه‌ای بارز از تمرکز و تداوم این وضعیت است. میادین کارگری متعددی همچون فردوسی، پانزده خرداد، پلیس‌راه، ساختمان، امام حسین و دانشجو، به‌طور روزانه محل تجمع کارگران روزمزد ساختمانی هستند؛ تجمعی که با آغاز فصل پاییز و مهاجرت گسترده کارگران فصلی شدت بیشتری می‌یابد. بر اساس گزارش‌های رسمی سازمان ساماندهی مشاغل شهری شهرداری مشهد، تا پایان ۹ ماهه نخست سال ۱۴۰۴، تعداد ۱۳۰۲۴۷ کارگر ساختمانی در سامانه مربوطه ثبت‌نام کرده و کارت ساماندهی دریافت کرده‌اند (سازمان ساماندهی مشاغل شهری و فرآورده‌های کشاورزی شهرداری مشهد، ۱۴۰۴).

با این حال، به دلیل مهاجرت فصلی و ثبت‌نام نشدن بخشی از کارگران، تعداد واقعی نیروی کار فعال در این بخش به‌مراتب بیش از آمارهای رسمی برآورد می‌شود.

با توجه به آنچه گفته شد، کارگران روزمزد ساختمانی شهر مشهد در بستر بحرانی اقتصاد کلان، رکود بخش ساختمان و ضعف حمایت‌های نهادی، ناگزیر به شکل‌دهی الگوهای خاصی از کنش اقتصادی برای حفظ بقا و تأمین حداقل‌های معیشتی هستند؛ الگوهایی که شناخت دقیق آن‌ها می‌تواند به درک عمیق‌تر پیامدهای اجتماعی بحران اقتصادی و طراحی سیاست‌های حمایتی مؤثرتر کمک کند. بر این اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر تجربه زیسته کارگران ساختمانی روزمزد شهر مشهد، در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که الگوهای کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران اقتصادی جاری چیست؟

پیشینه تجربی

به‌طور کلی، حرکت اقشار فرودست در فضای اجتماعی، به‌زعم صادقی (۱۳۹۵)، عمدتاً جنبه‌ای عمودی دارد؛ بدین معنا که این گروه‌ها نه در مسیر صعود اجتماعی بلکه در تلاش برای حفظ وضعیت فعلی و جلوگیری از سقوط بیشتر قرار دارند. صادقی در پژوهش خود تمایزی میان گروه‌های مختلف فرودست، از جمله موتورسواران معیشتی، کارگران روزمزد، زنان سرپرست خانوار و کارگران بخش رسمی قائل شده و بخش عمده‌ای از تحلیل خود را به بررسی تأثیر سیاست‌های نتولیرالی بر زندگی این اقشار اختصاص داده است. وی معتقد است که گسترش سیاست‌های پوپولیستی، در عمل به زیان فرودستان تمام شده و آنان را در وضعیت انفعالی قرار داده است.

تهیدستان در تلاش‌اند نوعی استقلال از مقررات و نهادهای دولتی برای خود ایجاد کنند و در عین حال به دنبال فرصت‌هایی برای بازتوزیع منابع و ارتقای موقعیت خود هستند، هرچند در عمل اغلب از این امکانات محروم مانده‌اند. در همین زمینه، ایثاری و همکاران (۱۳۹۸: ۲۰-۲۱) نیز بر این باورند که سیاست‌های شهری پیرامون زیست غیررسمی تهیدستان، حاصل تعامل متقابل میان قدرت و مقاومت است. از یک‌سو، حضور تهیدستان و شکل‌گیری فضاهاى زیست غیررسمی بر سازمان‌دهی فضایی شهر و سیاست‌های بودجه‌ای تأثیرگذار است؛ و از سوی دیگر، سیاست‌های شهری با اتخاذ استراتژی‌هایی تلاش می‌کنند این فضاهاى زیستی را کنترل، بازتولید و مدیریت کنند. بر این اساس، بهبود کالبدی محلات حاشیه‌نشین لزوماً منجر به بهبود کیفیت زندگی فرودستان نمی‌شود، بلکه نیازمند سیاست‌هایی است که به ارتقای توانایی‌های درآمدزایی آن‌ها منجر شود.

خسروانی و همکاران (۱۳۹۸: ۳۰۰-۳۰۱) نیز با تمرکز بر مقوله «فرهنگ فقر»، استمرار حاشیه‌نشینی را در پیوند با بازتولید فرهنگی فقر در این مناطق تحلیل کرده‌اند. به‌زعم آنان، اسکان گروه‌های کم‌درآمد در حاشیه کلان‌شهرها نه یک پدیده استثنائی، بلکه روندی فزاینده و نظام‌مند است که از سیاست‌های کلان اقتصادی و شهری تغذیه می‌کند. بر همین اساس، اقدامات ضربتی برای رفع حاشیه‌نشینی نه تنها راه‌گشا نیست، بلکه ممکن است به

تشدید بحران‌های موجود منجر شود. خاتم و همکاران (۱۳۸۸: ۷۶-۸۳) نیز با تأکید بر درهم‌تنیدگی مسائل مسکن، بیکاری و کاهش فرصت‌های شغلی در بخش عمومی برای کارگران، این شرایط را به‌عنوان عاملی مهم در گسترش و تداوم فقر شهری مورد توجه قرار داده است.

در میان مطالعاتی که به‌طور خاص به تحلیل الگوهای رفتاری طبقات اجتماعی در مواجهه با بحران‌های اقتصادی می‌پردازند، می‌توان به پژوهش میرزایی و همکاران (۱۴۰۱: ۳۰۹-۳۱۲) اشاره کرد. این پژوهش نشان می‌دهد که بخش زیادی از کنش‌های اقتصادی سرپرستان خانوار از جنس کنش‌های مقاومتی است. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که «تاب‌آوری فردی» به‌صورت معکوس بر شدت کنش‌های مقاومتی تأثیر می‌گذارد؛ به‌نحوی که هرچه تاب‌آوری فردی بالاتر باشد، وابستگی به این نوع کنش‌ها کاهش می‌یابد.

در همین راستا، پژوهش پیری و همکاران (۱۴۰۳: ۹۸) نیز ابعاد مهمی از تجربه زیسته جوانان در محلات محروم شهر کرمانشاه را روشن می‌کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که این جوانان با چالش‌های چندوجهی فقر، بیکاری و محرومیت روبه‌رو هستند و برای بقا از راهبردهای متنوعی استفاده می‌کنند. این راهبردها شامل نگاه منفعت‌گرایانه به ازدواج (نظیر ازدواج با افراد دارای توان مالی یا مالکیت مسکن)، کاهش کارکرد تحصیلات در بازار کار، زندگی در مسکن‌های نامناسب، افت کیفیت تغذیه، استقراض موقت (عمدتاً از دوستان نه خانواده)، و اشتغال در مشاغل ناپایدار و سیال است. جوانان مورد مطالعه نه‌تنها با دشواری‌های معیشتی فردی مواجه‌اند، بلکه اغلب بار مالی خانواده را نیز بر دوش دارند؛ وضعیتی که به ایجاد سبک زندگی ناپایدار و نبود چشم‌انداز روشن برای آینده انجامیده است.

بررسی تحقیقات انجام شده در خارج از کشور نیز نشان می‌دهد که بحران‌های اقتصادی تأثیرات متفاوتی بر ابعاد مختلف زندگی حاشیه‌نشینان و طبقات فرودست برجای می‌گذارد.

از جمله پیامدهای آن می‌توان به افزایش بیکاری والدین، تنش‌ها و دعوای درون خانواده، محدودیت در گذران اوقات فراغت، نارضایتی از سبک زندگی (Kokkevi, Stavrou, Kanavou & Fotiou, 2014)، کاهش پیشرفت تحصیلی، تهدید تغذیه دوران کودکی، کنار گذاشتن تحصیل دانشگاهی، از دست دادن شغل، کاهش سرمایه‌گذاری خصوصی (Irons, 2009)، کاهش هزینه سرانه، زوال خانواده (Fiszbein, & Junankar, 2002)، افزایش بیکاری و از دست دادن ثروت و پس انداز (Patel, 2009)، تشدید حاشیه نشینی طبقات فرودست (لادن و رزقی شیرسوار، ۱۳۸۸؛ ویسی، صمدی و کریم‌زاده، ۱۳۹۳) اشاره کرد.

کنشگران برای عبور از شرایط بحران مالی و اقتصادی نیازمند تمهیدات و برنامه‌هایی در دو سطح کلان و خرد هستند و آنها در مواجهه با بحران‌های مالی استراتژی‌هایی را در نظر می‌گیرند.

به عنوان نمونه میرزایی و دیگران (۱۴۰۱: ۳۰۹-۳۱۲) در پژوهش خود به کاهش تأثیر منفی بحران‌ها از طریق ویژگی تاب‌آوری در جامعه و داشتن جامعه‌ای تاب‌آور می‌پردازد. بیشتر کنش‌های اقتصادی درین سرپرستان خانوار از نوع کنش‌های اقتصادی مقاومتی است. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که در طبقات پایین، کنش‌های مقاومتی و در طبقات متوسط، کنش‌های بازایی و در طبقات بالا، کنش‌های خلاق بیشتری استفاده می‌شود. هم‌چنین تاب‌آوری فردی (ضریب $\beta = ۰/۴۳۶$) بیشترین اثرگذاری را به‌صورت معکوس بر کنش‌های مقاومتی داشته است و جامعه بررسی‌شده به‌لحاظ وضعیت تاب‌آوری اوضاع مساعدی ندارد.

چور چینگ گوه^۱ و دیگران (۲۰۰۵: ۲۳۹-۲۵۴) در پژوهش "چگونه خانواده‌های کره‌ای با شوک‌های منفی ناشی از بحران مالی کنار آمدند؟" استراتژی‌های خانواده‌ها در برابر بحران اقتصادی سال ۱۹۹۷ در کره را نشان می‌دهد که این استراتژی‌ها شامل: کاهش مصرف کالاهای لوکس، نقد کردن دارایی خود برای کاهش کسری مصرف، استفاده از

کالاهای بادوام، عدم استفاده از امکانات خصوصی و... بوده است. همچنین برینکمن^۱ و همکاران (۲۰۱۰: ۱۵۳) در پژوهش خود به استراتژی‌های خانواده‌ها در مواجهه با بحران اقتصادی که عبارت است از کاهش کمیت و کیفیت مواد غذایی مصرفی (که منجر به افزایش سوء تغذیه به خصوص در بین کودکان، زنان باردار و بیماران مزمن می‌شود) اشاره می‌کند.

پژوهش‌های پیشین، عمدتاً با تمرکز بر اقشار تهیدست تثبیت شده (نظیر حاشیه‌نشینان، زنان سرپرست خانوار، کارگران روزمزد و زیست غیررسمی)، به بررسی اثرات بحران‌های اقتصادی، استراتژی‌های بقا و کنش‌های مقاومتی این گروه‌ها پرداخته‌اند. در این مطالعات، مفاهیمی چون تاب‌آوری فردی، بازتولید فقر فرهنگی، کنترل فضایی تهیدستان و کنش‌های معیشتی در حاشیه شهر محور تحلیل قرار گرفته‌اند.

با این حال، آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، بررسی دقیق و میدانی الگوهای کنش اقتصادی در میان کارگران ساختمانی است؛ گروهی که اگرچه به‌وضوح در زمره طبقه کارگر جای می‌گیرند، اما تنوع در میزان مهارت، سابقه کاری و نوع اشتغال، آن‌ها را به لحاظ اقتصادی به شدت ناهمگون و آسیب‌پذیر ساخته است. این گروه نه تنها به دلیل ماهیت ناپایدار و فصلی شغلشان در برابر بحران‌های اقتصادی بیش از پیش آسیب‌پذیرند، بلکه الگوهای معیشتی و راهبردهای بقاء آنان نیز کمتر مورد مطالعه نظام‌مند قرار گرفته است.

چارچوب مفهومی

راهبردهای سازگاری طبقات فرودست در مواجهه با بحران اقتصادی در دو سطح کلان و خرد مطرح می‌شوند. در سطح کلان، این راهبردها به اقدامات دولت‌ها و نهادهای حکومتی برای کاهش پیامدهای منفی بحران اقتصادی اشاره دارد، و در سطح خرد شامل اقداماتی است که افراد و خانوارها برای کاهش تأثیر شوک‌های اقتصادی و حفظ یا بهبود

معیشت خود به کار می گیرند. این راهبردها شامل تنوع بخشی به منابع معیشتی، بهره گیری از شبکه های اجتماعی و سرمایه اجتماعی، اقدامات حمایتی و دیگر روش های کاهش آسیب پذیری و افزایش تاب آوری است. Jumiyan, Ashar, Ekawati & Badriyah, (2024: 9544-9562).

با این حال، اقدامات در هر دو سطح کلان و خرد می تواند به جای کاهش آسیب ها، موجب تشدید بحران شود. اقدامات سطح خرد گاهی می تواند به جای کاهش آسیب ها، موجب وخامت وضعیت رفاه اجتماعی در طول و پس از بحران شود. در شرایطی که شغل و درآمد از دست می رود و حمایت اجتماعی دولت کاهش می یابد، افراد ممکن است به راهکارهای مقابله ای آسیب زا روی آورند، از جمله فروش دارایی های مولد مانند زمین و دام، کاهش دارایی های اجتماعی، جسمی، طبیعی یا مالی، پایین آوردن کیفیت مصرف مواد غذایی، صرفه جویی در مراقبت های بهداشتی، بیرون آوردن کودکان از مدرسه و کاهش مصارف خود به منظور محافظت از کودکان خردسال (میرزایی و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۰۹-۳۱۲).

بحران اقتصادی بیانگر وضعیتی است که در آن اقتصاد یک کشور از طریق کاهش ناگهانی در شاخص های اقتصادی از جمله رکود اقتصادی و تورمی و همچنین کاهش شدید سطح فعالیت های اقتصادی به یک بحران مالی دچار می شود (Cazan & Cucos, 2013: 21)؛ همچنین نادعلی (۱۳۹۴: ۱۶۲) بحران مالی را فروپاشی بازارهای مالی در نظر گرفته است و آن را نتیجه ناتوانی بازارهای مالی برای عملکرد کارا دانسته که به انقباض شدید در فعالیت اقتصادی منجر می شود.

کنش اقتصادی؛ کنشی است که معنا در آن بار اقتصادی داشته باشد. در بین اندیشمندان معاصر بردیو کنش اقتصادی را در رابطه با دو مفهوم میدان و عادت واره تبیین می کند و در آن جایی برای انگیزه های مالی و از پیش اندیشیده شده و ذهنیت محاسبه گر باقی نمی ماند. براین اساس کنش اقتصادی با توجه به ذخیره دانش مشترک و روال ها صورت می گیرد مگر این که روال ها در موقعیت های خاص بحث برانگیز شود که در این

صورت کنشگر وضعیت را دوباره مورد بررسی عقلانی قرار می‌دهد (نوذری، ۱۳۹۹: ۲۱۷) شاید بتوان شرایط بحرانی اقتصادی را همان موقعیت خاص بحث برانگیز بورديو در نظر گرفت که لازم است کنشگر وضعیت را مورد بررسی مجدد قرار دهد.

سؤالات پژوهش

- ۱- شرایط علی مؤثر بر شکل‌گیری بحران اقتصادی و تأثیر آن بر کنش اقتصادی کارگران ساختمانی روزمزد کدام‌اند؟
- ۲- عوامل زمینه‌ای چگونه بر الگوهای کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران اقتصادی اثر می‌گذارند؟
- ۳- عوامل مداخله‌گر چه نقشی در تشدید یا تعدیل کنش‌های اقتصادی کارگران ساختمانی دارند؟
- ۴- کارگران ساختمانی روزمزد برای مواجهه با بحران اقتصادی از چه راهبردهای اقتصادی و معیشتی استفاده می‌کنند؟
- ۵- پیامدهای ناشی از این راهبردهای اقتصادی بر وضعیت معیشتی، روانی و اجتماعی کارگران ساختمانی چیست؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش نظریه برخاسته از داده‌ها (رویش زمینه‌ای) انجام شده است. هدف از این رویکرد، کشف و تبیین الگوهای کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران‌های اقتصادی، از دل داده‌های تجربی و بدون پیش‌فرض‌های نظری ثابت است.

رویکرد رویش زمینه‌ای امکان می‌دهد تا مقولات و مفاهیم اساسی از دل تجارب زیسته مشارکت‌کنندگان استخراج و در قالب یک مدل مفهومی یا نظریه بومی صورت‌بندی

شود. برای گردآوری داده‌ها، از تکنیک مصاحبه روایی بهره گرفته شد. در این روش، به جای استفاده از پرسش‌های بسته یا هدایت‌شده، تلاش شد تا مشارکت‌کنندگان از طریق روایت‌های شخصی و باز از زندگی خود، به بازنمایی تجربه‌های اقتصادی‌شان در دوران بحران بپردازند. این شیوه به پژوهشگر امکان داد تا فهمی عمیق و زمینه‌مند از مسائل، راهبردها و سازوکارهای مواجهه با بحران در میان این گروه به دست آورد.

میدان پژوهش شامل کارگران ساختمانی روزمزد فعال در شهر مشهد در سال ۱۴۰۰ بود. چهارده^۱ مصاحبه عمیق و روایی با کارگران در سنین، تخصص‌ها و سابقه‌های کاری متفاوت انجام شد. نمونه‌گیری به صورت نمونه‌گیری نظری صورت گرفت؛ به این معنا که انتخاب مصاحبه‌شوندگان در طول فرآیند تحقیق و بر اساس نیاز نظری برای گسترش مقولات مفهومی انجام شد.

برای تحلیل داده‌ها، از روش سه مرحله‌ای کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد. در کدگذاری باز، مفاهیم اولیه از دل متن مصاحبه‌ها استخراج شد. در مرحله کدگذاری محوری، مفاهیم مشابه در قالب مقولات میانی تجمیع و پیوندهای علی، زمینه‌ای و راهبردی میان آن‌ها شناسایی گردید. نهایتاً در مرحله کدگذاری انتخابی، هسته مرکزی نظریه کشف و سایر مقولات حول آن سازماندهی شد. در طول فرایند تحلیل، تلاش شد با استفاده از بازبینی مداوم داده‌ها، بازگشت به میدان، و مشورت با مشارکت‌کنندگان، اعتبار و انسجام درونی نظریه استخراج شده تقویت شود.

یافته‌ها

الف- سیمای مشارکت‌کنندگان

در این پژوهش در مجموع چهارده نفر از کارگران روزمزد مشارکت نمودند. ویژگی‌های زمینه‌ای این مشارکت‌کنندگان در جدول ذیل خواهد آمد.

۱- مشخصات مشارکت‌کنندگان در بخش یافته‌ها آمده است.

جدول ۱- سیمای مشارکت کنندگان

مشارکت‌کننده ^۱	سن	تحصیلات	وضعیت تأهل
مشارکت‌کننده شماره یک	۴۵	پنجم ابتدایی	متاهل
مشارکت‌کننده شماره دو	۳۲	سیکل	متاهل
مشارکت‌کننده شماره سه	۲۸	دیپلم	مجرد
مشارکت‌کننده شماره چهار	۱۹	راهنمایی	مجرد
مشارکت‌کننده شماره پنج	۵۰	بی سواد	متاهل
مشارکت‌کننده شماره شش	۴۰	دوم راهنمایی	متاهل
مشارکت‌کننده شماره هفت	۲۴	سیکل	مجرد
مشارکت‌کننده شماره هشت	۳۸	اول راهنمایی	متاهل
مشارکت‌کننده شماره نه	۴۶	ابتدایی	متاهل
مشارکت‌کننده شماره ده	۳۴	دیپلم	متاهل
مشارکت‌کننده شماره یازده	۳۸	دیپلم	متاهل
مشارکت‌کننده شماره دوازده	۵۵	ابتدایی	مجرد (فوت همسر)
مشارکت‌کننده شماره سیزده	۲۵	سیکل	مجرد
مشارکت‌کننده شماره چهارده	۳۴	ابتدایی	متاهل

۱- با توجه به ملاحظات اخلاقی و رعایت اصل گمنامی، از عنوان مشارکت‌کننده به همراه شماره به جای اسامی استفاده شد. در متن مقاله نیز از همین عناوین برای ارجاع به متن مصاحبه‌ها استفاده شده است.

ب- کدگذاری باز

جدول ۲- مفاهیم، مقولات و بُعدبندی براساس الگوی پارادایمی

ردیف	مفاهیم/ کدهای باز	مقوله	نوع مقوله براساس الگوی پارادایمی
۱	رکود ساخت و ساز، تورم، بیکاری	بحران اقتصادی	شرایطی - علی
۲	تقدیرگرایی، عدم تمایل به پس انداز، فقدان جاه طلبی، ناامیدی	فرهنگ فقر	شرایطی - مداخله گر
۳	نبود شبکه حمایت، بی اعتباری اقتصادی	منزوی بودگی از شبکه حمایت اقتصادی	
۴	نداشتن بیمه کارگری، عدم برخورداری از تسهیلات اقتصادی، فقدان صنف و اتحادیه کارگری کارآمد	محرومیت ساختاری از نظام اجتماعی	
۵	"عدم تخصیص بندهای حمایتی در برنامه بودجه"، "عدم چاره اندیشی برای کارگران غیررسمی" و "عدم توجه سیاست‌گذار به تأثیر رکود اقتصادی بر اقشار فرودست"	ناکارآمدی نهادهای سیاسی	
۶	تجربه مواجهه با بحران اقتصادی	تجربه مواجهه با بحران اقتصادی	
۷	فقدان مهارت شغلی	فقدان مهارت شغلی	شرایطی - زمینه‌ای
۸	تعداد بچه زیاد- چندهمسری	وسیع بودن بُعد خانوار	
۹	بی‌سوادی- فقدان مدرک تحصیلی- مدرک ناقض تحصیلی	فقدان مدرک تحصیلی	
۱۰	سن بالا	سالمنندی	
۱۱	آسیب‌های جسمی- معلولیت موقت و دائم	از کارافتادگی	
۱۲	سرقت، کم فروشی خدمت، عدم تعهد نسبت به کار	کجروی اقتصادی	تعاملات- راهبردها
۱۳	داشتن شغل دوم، انجام کارهای کاذب، مشارکت اقتصادی حداکثری اعضای خانوار	افزایش درآمد	
۱۴	تقلیل مصارف، نادیده‌انگاری نیازهای ضروری، کاهش سطح تعاملات	کاهش تحمیلی سطح نیاز	

ردیف	مفاهیم/ کدهای باز	مقوله	نوع مقوله براساس الگوی پارادایمی
۱۵	قرض گرفتن از دوستان و آشنایان، شرکت در وام‌های خانگی، گرفتن وام از بانک	گرفتن قرض / وام	
۱۶	دستیابی به ارثیه، برنده شدن در قرعه‌کشی وام خانگی، استفاده از شرایط رشد اقتصادی، هدایا و طلاهای اهدایی در زمان ازدواج	استفاده از پس انداز	
۱۷	خرج کردن پس اندازها- در لحظه زندگی کردن	آسیب‌پذیری مضاعف	پیامد
۱۸	احساس ناکامی	احساس ناکامی	
۱۹	نداشتن آرامش - احساس منفی نسبت به زندگی	کاهش رضایت از زندگی	
۲۰	از دست دادن پس انداز- فروش کالاهای بادوام	فقر مضاعف	

پس از بررسی و پیاده‌سازی متن مصاحبه‌ها، کدگذاری باز انجام شد. در طی این فرآیند تحلیل سطر به سطر و همچنین پاراگرافی متن صورت پذیرفت و در مجموع پس از مفهوم‌سازی اولیه و ترکیب آن، ۲۰ مقوله انتزاعی‌تر از متن داده‌ها استخراج گردید که بر مبنای الگوی پارادایمی در سه بُعد (شرایطی، تعاملات و پیامدها) جای گرفت. در ادامه مقولات استخراج شده از متن مصاحبه‌ها به صورت مبسوط توضیح داده خواهد شد و در پایان مدل پارادایمی و تفسیر آن ارائه خواهد شد.

۱- بحران اقتصادی

۱-۱- رکود ساخت و ساز (کسب و کار)

یکی از مهمترین مفاهیم تشکیل دهنده مقوله بحران اقتصادی، رکود ساخت و ساز و به عبارتی کسب و کار در سالیان اخیر بوده است. تقریباً تمامی مشارکت‌کنندگان به اوضاع نابه‌سامان اقتصادی به خصوص در حوزه ساخت‌ساز اشاره کرده‌اند و از آن به عنوان یکی از علل اصلی وضعیتی که در آن قرار داشته‌اند، نام برده‌اند.

مشارکت‌کننده شماره سه: «چندسالی اوضاع بنایی و ساخت و ساز خرابه؛

خب وقتی کار ساخت و ساز بخوابه همه چی به هم میریزه. من خودم گچکارم؛

مثل من سنگ کار، لوله کش و ... هستند که همه به خاطر این اوضاع؛ وضعمون خرابه.»

۲-۱- تورم بالا

یکی دیگر از مفاهیم تشکیل دهنده مقوله بحران اقتصادی، تورم بالا و بی ارزش شدن دارایی‌ها در طی سال‌های گذشته بوده است. تورم و بالا رفتن ناگهانی قیمت‌های کالا و خدمات باعث گردیده است که حقوق کارگران برای گذران زندگی مکفی نباشد و دغدغه معیشت از جمله دغدغه‌های روزمره آنان باشد:

مشارکت کننده شماره هفت: «بنید من روز تا شب میرم سرکار؛ بهم ۲۰۰ هزار تومن میدن. با این بالا رفتن قیمت جنس‌ها؛ کفاف هیچی رونمیکنه. من آگه ۳۰ روز برم سرکار که نمیرم؛ ۶ میلیون تومن درآمده که فقط میتونم باهانش زنده بمونم. من یکدونه بچه دارم؛ اینجا کسایی هستن که ۳-۴ تا بچه دارن؛ دختر تو عقد دارن و میخان جهاز بدن.»

۳-۱- بیکاری

بیکاری یکی دیگر از مفاهیم تشکیل دهنده مقوله بحران اقتصادی است. تحریم‌های بین‌المللی در کنار عوامل دیگر باعث رکود در فضای کسب و کار ایران به طور کلی و فضای ساخت و ساز به طور خاص شده است. کارگران ساختمانی به عنوان اقشاری که در معرض آسیب هستند؛ از امر بیشتر متأثر خواهند شد:

مشارکت کننده شماره دو: «به خدا قسم در طی یک ماه گذشته ۶-۷ روز بیشتر نرفتم سرکار. یعنی صبح میام بیرون از خانه؛ ولی کسی کارگر نمیخاد. شما الان همین دو رو بر خودت رو نگاه کن. یه عده از صبح میان اینجا با هم توشله بازی مکنن؛ ورق بازی مکنن؛ سبزه قطار بازی مکنن و... نه که بگی میخن به هوای بازی بیان بیرون از خانه؛ نه! کار نیست و روشه نمره که برن خانه‌شان.»

همچنین

مشارکت کننده شماره سه: «این چند وقت کار خیلی کم شده. بعضی روزا از صبح تا ظهر می‌گردیم ولی کاری پیدا نمی‌شه. قبلاً هر روز حداقل یه کاری بود،

الان باید منتظر باشی شاید یکی زنگ بزنه. خیلی از بچه‌ها هم همون اول صبح میان سر میدون، ولی آخرش بدون کار برمی گردن خونه. واقعاً وضعیت طوری شده که آدم نمی دونه فردا هم کاری هست یا نه.»

۲- فرهنگ فقر

مقوله فرهنگ فقر از مفاهیم تقدیرگرایی، عدم تمایل به پس انداز و فقدان جاه طلبی تشکیل شده است، بیشتر به ابعاد ذهنی و نگرشی افراد در شرایط فقر اشاره دارد؛ یعنی الگوهای فکری، رفتاری و ارزشی‌ای که در نتیجه تجربه فقر طولانی مدت شکل گرفته و بازتولید می شود.

۱-۲- تقدیرگرایی

یکی از مفاهیم تشکیل دهنده فرهنگ فقر، تقدیرگرا بودن کارگران ساختمانی است. تقدیرگرایی اشاره دارد به این باور که سرنوشت افراد از پیش تعیین شده است و تلاش های فردی تأثیر چندانی در بهبود شرایط ندارد. در چنین نگرشی، فرد مشکلات اقتصادی را امری خارج از کنترل خود می بیند و به جای جستجوی راه حل یا برنامه ریزی برای آینده، به پذیرش وضعیت موجود روی می آورد. این باور اغلب مانع کنش فعال اقتصادی یا برنامه ریزی مالی می شود. در مصاحبه های انجام شده با کارگران، به دفعات آنها به اینکه این شرایط خواست و اراده خداوند بوده و سرنوشت هرکسی از قبل معلوم است اشاره نموده اند.

مشارکت کننده شماره چهار: «این رو هم بگم که خدا روزی رسون هستش و حتماً حکمتی تو کار بوده که بعضی وقتا کار نیست. همین حسین گچکار، خیلی می نالید که کار نیست و ... بعد یک روز که رفت سرکار، از رودار بست افتاد و ...»

۲-۲- عدم تمایل به پس انداز

عدم تمایل به پس انداز یکی دیگر از مفاهیم تشکیل دهنده فرهنگ فقر است. این ویژگی اغلب در شرایطی دیده می شود که افراد نسبت به آینده اقتصادی خود بدبین یا بی اعتماد هستند. در چنین وضعیتی، اولویت با مصرف در لحظه و رفع نیازهای فوری است

تا پس انداز برای آینده‌ای که نسبت به آن اطمینان ندارند. این رویکرد می‌تواند چرخه فقر را تقویت کند، زیرا در زمان بحران، فرد پشتوانه‌ای مالی برای مقابله ندارد. این امر سبب گردیده است که کارگران در شرایط بحران اقتصادی، بسیار آسیب پذیر باشند.

مشارکت کننده شماره سیزده: «خب بعضی از اینا کار کشاورزی هم مکنن؛ تو تابستون خوب پول در میارن؛ منتهی چیزی نگه نمیدارن واسه این موقع سال (زمستان). اون موقع که در میارن؛ خوب خرج مکنن و الان باید کاسه چه کنم چه کنم دستشان بگیرن...»

۳-۲- فقدان جاه‌طلبی

یکی دیگر از مفاهیم تشکیل دهنده فرهنگ فقر، فقدان جاه‌طلبی کارگران ساختمانی است. منظور از فقدان جاه‌طلبی در این زمینه، نبود تمایل به پیشرفت شغلی، یادگیری مهارت‌های جدید یا تغییر وضعیت موجود است. در بسیاری از موارد، افراد با پذیرش جایگاه فرودست خود، به نوعی بی‌حرکتی اجتماعی یا «رضایت اجباری» دچار می‌شوند. کارگران ساختمانی به اصطلاح اهل ریسک و خطر کردن در حوزه اقتصادی نیستند و همین امر مسیرهای بالقوه پیشرفت را از آنان سلب می‌کند:

مشارکت کننده شماره یازده: «خب واقعیش آینه که جرأتش شروع کسب و کار رو نداشتم؛ می‌ترسیدم زمین بخورم. پسر عمه‌ام گفت ماشین‌ات رو بفروش بیا باهم شریکی بوتیک بزنیم؛ ترسیدم همین رو هم از دست بدم. الان واسه خودش کاره‌ای شده...»

همچنین

مشارکت کننده شماره سه: «راستش ما که از اولش هم دنبال این نبودیم بخوایم کار جدید یا شغل دیگه‌ای شروع کنیم. همین کار ساختمون رو بلدیم و همون رو ادامه می‌دیم. چند بار هم به فکر رسیدن به کار دیگه راه بندازم، ولی آدم می‌ترسه سرمایه‌ای که داره از بین بره. الان شرایط طوریه که آدم ترجیح می‌ده همون کار روزمزد رو داشته باشه تا اینکه بخواد ریسک کنه و شاید همه چیز رو از دست بده.»

۳- منزوی بودگی از شبکه حمایت اقتصادی

نبود شبکه حمایت والدین و آشنایان، عدم حمایت دوستان، بی‌اعتباری اقتصادی از جمله مفاهیم تشکیل‌دهنده منزوی بودگی از شبکه حمایت اقتصادی است. این امر آسیب‌پذیری این قشر را بیشتر نموده است.

۳-۱- نبود شبکه حمایت

نبود شبکه حمایت اشاره به وضعیتی دارد که فرد نیازمند؛ در شبکه روابط خانوادگی و دوستی خود، شخصی را ندارد که در مواقع بحران از فرد حمایت کند. بسیاری از مشارکت‌کنندگان اشاره کرده‌اند که والدین یا دیگر اعضای خانواده نه تنها توان مالی برای حمایت از آنان نداشته‌اند، بلکه خود نیز در وضعیت اقتصادی دشواری قرار دارند. این امر سبب شده است که کارگران نتوانند حتی در کوتاه‌مدت برای رفع نیازهای اضطراری خود به خانواده متوسل شوند. در این شرایط فرد استراتژی‌های دیگری به غیر از قرض و کمک گرفتن از آشنایان برای رفع نیاز به خدمت می‌گیرد:

مشارکت‌کننده شماره نه: «دو- سه تا قسط وام عقب افتاده داشتم. سرجمع

۲٫۵ هم نمی‌شد؛ منتهی کسی نبود که بشه ازش قرض بگیرم. به همین خاطر مجبور

شدم موتورم رو بفروشم.»

همچنین

مشارکت‌کننده شماره چهارده: «چند دفعه‌ای می‌خاستم که کار و کسب

دیگه‌ای راه بندازم؛ منتهی پشت نداشتم. نه که بگم کمک مالی می‌خاستم ازشون؛

فقط خیال جمعی می‌خاستم که آگه یک برج اجاره مغازه عقب افتاد؛ کسی هست

که ازش بگیرم؛ چکی پاس نشد؛ برم رو بزنم بهش و»

۳-۲- بی‌اعتباری اقتصادی

بی‌اعتباری اقتصادی یکی دیگر از مفاهیم تشکیل‌دهنده مقوله «منزوی بودگی از شبکه حمایت اقتصادی» است. این وضعیت به این امر اشاره دارد که فرد اعتبار اقتصادی خود را در شبکه روابطش از دست داده و همین منجر به آسیب‌پذیری بیشتر او در مواقع

بحرانی می‌گردد. کارگران مورد مطالعه فاقد اعتبار نزد اطرافیان و نظام‌های غیررسمی و رسمی وام‌دهی هستند. این بی‌اعتباری گاه ناشی از نداشتن سابقه قابل‌اتکا در بازپرداخت وام، نداشتن ضامن، یا تصور عمومی از «ریسک‌پذیری» بالای این افراد در بازگرداندن بدهی‌هاست. در نتیجه، حتی در مواقع اضطراری نیز نمی‌توانند از کانال‌های عرفی قرض بگیرند یا کمکی دریافت کنند. نسیه ندادن مغازه‌ها در محل سکونت، قرض ندادن دوستان و آشنایان از جمله مولفه‌های این مفهوم است.

مشارکت‌کننده شماره پنج: «بارها شده که مثلاً تو خانه رب و روغن نداشتیم؛ رفتم در مغازه که نسیه بگیرم ازش؛ قبلنا این کار رو می‌کردم. منتهی به خاطر پرشدن چوب‌ختمان بهم نسیه نداد. خب حق هم داشت؛ ولی منم آدمی نبودم که مال مردم رو بخوردم...»

همچنین

مشارکت‌کننده شماره شش: «به داداشم روزم واسه پول؛ گفتم سفته به عنوان ضمانت بده! ماهم بهمان برخورد و گفتم نمخام این پوله»

۴- محرومیت ساختاری از نظام اجتماعی

«نداشتن بیمه کارگری»، «عدم برخورداری از تسهیلات اقتصادی»، «فقدان صنف و اتحادیه کارگری کارآمد» از جمله مفاهیم تشکیل‌دهنده محرومیت ساختاری از نظام اجتماعی است. این مقوله اشاره به شرایطی دارد که فرد از حمایت رسمی نیز محروم است. گویی که در نظام رسمی حمایت اجتماعی، جایگاهی ندارد.

۴-۱- نداشتن بیمه کارگری

بسیاری از کارگران مورد مطالعه فاقد پوشش بیمه‌ای هستند؛ وضعیتی که در نتیجه اشتغال غیررسمی و نبود قراردادهای قانونی و شفاف شکل گرفته است. این امر نه تنها دسترسی به خدمات درمانی و بازنشستگی را محدود کرده، بلکه آنان را در برابر حوادث

شغلی نیز بی دفاع گذاشته است؛ محقق نشدن بیمه کارگری^۱ از جمله مسائلی است که به خصوص در دوران از کارافتادگی و سالمندی منجر به آسیب پذیری مضاعف کارگران می شود.

مشارکت کننده شماره یک: «بیمه سلامت دارم؛ ولی بیمه تأمین اجتماعی که سابقه داشته باشم ندارم. من الان ۹ ساله که کارگری می کنم و آگه بدنم بکشه ۲۰ سال دیگه کار می کنم؛ بعدش چی. خب ما بازنشستگی نداریم؛ میگن قرارداد کار موقت با تأمین اجتماعی ببندیم؛ فقط برای اینکه سابقه رد بشه و بدون دفترچه بیمه باید برجی ۶۰۰ هزار تومن بدم. خب از کجا بیارم. مگه مشخص میکنه چند روز کار می کنم من.»

همچنین

مشارکت کننده شماره ده: «ما که از اولش بیمه درست و حسابی نداشتیم. هر جا رفتیم کار کردیم، گفتن بیمه نداره یا اگر هم داشته باشه کوتاه مدته. الان هم آگه یه روز دستم آسیب ببینه یا مریض بشم، عملاً هیچ پشتوانه ای ندارم. خیلی وقت ها هم به کارفرما گفتیم بیمه کنیم، ولی می گن هزینه اش بالاست یا اصلاً قبول نمی کنن. آخرش هم ما می مونیم و یه عمر کار کردن بدون هیچ پشتوانه ای برای بعدش.»

۲-۴- عدم برخورداری از تسهیلات اقتصادی

شرایط ویژه کارگران ساختمانی سبب گردیده است که حتی آگه بودجه ای برای تسهیلات اقتصادی ویژه این قشر در نظر گرفته شود؛ به خاطر شرایط خاص دریافت تسهیلات تنها عده معدودی بتوانند آن را دریافت کنند. آنان به دلیل فقدان مدارک شغلی معتبر، سابقه بانکی رسمی و تضمین های مالی، از امکان دریافت تسهیلات بانکی، وام های کم بهره یا برنامه های حمایتی دولتی محروم اند. در نظام اقتصادی رسمی، این افراد عملاً «نامرئی» هستند و این امر بی اعتباری اقتصادی کارگران ساختمانی را تشدید می کند.

۱- برای تعداد اندکی از کارگران این بیمه در نظر گرفته شده است.

مشارکت کننده شماره هفت: «هر از گاهی با خبر میشم که وام میدن واسه اجاره خانه و ... ولی خب چه جوری بگیرم. اصلاً مگه کسی ضمانت ما رو مکنه.»

همچنین

مشارکت کننده شماره ده: «ما که هرچی گفتن وام هست و کمک میدن، تا حالا نتونستیم بگیریم. می‌گن باید جواز کار داشته باشی یا فیش حقوقی یا ضامن رسمی. خب ما کارمون روزمزه، نه جایی ثبت شده نه حقوق ثابت داریم. آخرش هم می‌بینی اون وام‌ها به ما نمی‌رسه و فقط اسمش رو می‌شنویم. عملاً برای ما هیچ راهی برای استفاده از این تسهیلات وجود نداره.»

۳-۴- فقدان صنف و اتحادیه کاری کارآمد

کم‌رنگ بودن حضور اتحادیه کارگران ساختمانی و عدم پیگیری کارآمد حقوق آنان از جمله مفاهیم تشکیل‌دهنده مقوله «محرومیت ساختاری از نظام اجتماعی» است. عدم اطلاع کارگران از وجود چنین نهادهایی و گاهاً عدم اعتقاد به موثر بودن پیگیری‌ها، سبب گردیده که در حوادث و اتفاقات کاری؛ حقوق کارگران ضایع گردد. این امر در راجب با سایر حقوق قانونی آنان نیز صدق می‌کند.

مشارکت کننده شماره هفت: «هیچی به فکر ما نیست. آگه سرکار اتفاقی واسمون بیافته؛ به پای خودمون هستش. مگه ساختمون‌های بزرگ که قضیه اون فرق میکنه»

۵- ناکارآمدی نهادهای سیاسی

«عدم تخصیص بندهای حمایتی در برنامه بودجه»، «عدم چاره‌اندیشی برای کارگران غیررسمی» و «عدم توجه سیاست‌گذار به تأثیر رکود اقتصادی بر اقشار فرودست» از جمله مفاهیم تشکیل‌دهنده مقوله ناکارآمدی نهادهای سیاسی است. این مقوله بیانگر وضعیت یا فرآیندی است که در آن نهادهای سیاست‌گذار و تصمیم‌گیرنده، به‌رغم آگاهی از شرایط بحرانی گروه‌های فرودست، از مداخله مؤثر و حمایت‌گرانه در قبال آن‌ها خودداری می‌کنند یا فاقد برنامه‌ریزی عملیاتی و اثربخش هستند.

مشارکت کننده شماره هشت: «اون بالایی‌ها هم که انگار نه انگار ما داریم این

پایین له میشیم. معلومه که تحریم روی اونها تاثیری نداره. تحریم رو من می فهمم. آگه به فکر ما بودند که وضعیت این نبود».

همچنین

مشارکت کننده شماره هفت: «حالا باز آگه تو همون مجلس یک نفر حرف

دل ما رو می زد و پیگیری می کرد راضی بودیم. ما سودی نداریم واسشون».

۶- تجربه مواجهه با بحران اقتصادی

تجربه مواجهه با بحران اقتصادی (و همچنین فقدان آن) به شرایطی اشاره دارد که فرد در طول زندگی خود با وضعیت های نامساعد اقتصادی روبه رو شده و نسبت به این موقعیت ها و تصمیماتی که در واکنش به آن ها اتخاذ شده، آگاهی دارد. به نظر می رسد این تجربه زیسته، نقش مهمی در شکل دهی به الگوهای کنش اقتصادی فرد در شرایط بحران دارد و بر نوع واکنش ها و استراتژی های اتخاذ شده در مواجهه با دشواری های اقتصادی تأثیرگذار است.

مشارکت کننده شماره سه: «این شرایط چیز جدیدی نیست؛ ما از وقتی یادم

میداد در روی همین پاشنه می چرخیده! همش قیمتا می رفته بالا و همش هم فساد

بوده و... حالا به مقدار اوضاع بدتر شده؛ وگرنه چیز عجیبی نیست»

۷- فقدان مهارت شغلی

فقدان مهارت های شغلی متنوع یکی از عوامل تأثیرگذار بر سطح و پایداری درآمد در میان کارگران ساختمانی است. در شرایط بحران اقتصادی، آن دسته از کارگرانی که از مهارت های فنی متنوع یا تخصصی برخوردار بودند، توانستند فرصت های شغلی بیشتری به دست آورده و در تأمین معیشت خود موفق تر عمل کنند؛ در مقابل، کارگرانی که فاقد چنین مهارت هایی بودند، با چالش های بیشتری در کسب درآمد مواجه شدند.

مشارکت کننده شماره دوازده: «من فقط کشاورزی یاد دارم و همین بیل زدن.

یعنی من فقط فعلگی (کارگری) رو یاد دارم و میتونم ملات درست کنم، آجر و

شن جابه جا کنم و... خب هر موقع که کارا بخابه؛ منم بیکارم. مثل الان».

۸- وسیع بودن بُعد خانوار

وسعت بعد خانوار از جمله عوامل تشدیدکننده آسیب‌پذیری اقتصادی کارگران ساختمانی در شرایط بحران اقتصادی است. هرچه تعداد افراد تحت تکفل یک سرپرست بیشتر باشد، توان تطبیق خانوار با شرایط دشوار اقتصادی کاهش می‌یابد. در بین مشارکت‌کنندگان این پژوهش، مواردی با بعد خانوار بیش از شش نفر نیز مشاهده شد. با در نظر گرفتن میزان درآمد معمول یک کارگر ساختمانی، به‌ویژه در شرایطی چون تورم بالا، نبود حمایت رسمی و عدم ثبات شغلی، می‌توان پیش‌بینی کرد که این خانوارها بیش از سایرین در معرض آسیب قرار دارند.

مشارکت‌کننده شماره پنج: «من یک نفرمو باید خرج ۶ نفر عائله رو بدم. از کجا دریارم. حالا جمعاً ۳۰۰ تومن هم یارانه بهم بدن. به چه کارم میاد. میشه یک کیسه برنج ده کیلویی که نهایتاً ۱۰ تا ۱۲ وعده میشه»

۹- فقدان مدرک تحصیلی

فقدان تحصیلات و مدرک تحصیلی از دیگر عوامل محدودکننده در کنش اقتصادی کارگران ساختمانی است. بسیاری از این افراد دارای تحصیلاتی کمتر از دیپلم هستند که همین موضوع فرصت‌های شغلی آنها را به شدت محدود کرده است. در بازار کار امروزی، حتی برای مشاغل خدماتی ساده، داشتن حداقلی از سواد و ارائه مدرک تحصیلی معمولاً یک پیش‌شرط تلقی می‌شود. این وضعیت موجب می‌شود کارگران فاقد تحصیلات رسمی، در رقابت برای مشاغل جانبی یا جایگزین نیز با موانع جدی مواجه باشند، و در نتیجه در برابر تحولات و بحران‌های اقتصادی آسیب‌پذیرتر باشند.

مشارکت‌کننده شماره دوازده: «چرا بعضی جاها نیروی خدماتی می‌خان؛ ولی خب دیپلم می‌خاد که من ندارم. مثلاً شرکت‌های پیمانکاری نیروی حراست فضای سبز می‌خواستن که یکی از شرط‌هاش داشتن مدرک دیپلم بود...»

همچنین:

مشارکت‌کننده شماره چهارده: «خیلی وقت‌ها مهارت دارم ولی چون مدرک

ندارم، نمی‌تونم توی کارهای بهتر قبول بشم. مثلاً شرکت‌های ساختمانی نیروی
ماهر می‌خوان ولی آگه مدرکت نباشه، بهت کار نمی‌دن.»

۱۰- سالمندی

کارگران ساختمانی به واسطه شرایط اقتصادی و ساختاری پیش‌تر ذکر شده، با ورود
به دوره سالمندی با کاهش قابل توجه در منابع درآمدی مواجه می‌شوند. فقدان سابقه بیمه
به معنای عدم برخورداری از مستمری بازنشستگی است؛ مسئله‌ای که نه تنها معیشت آن‌ها را
در سال‌های پایانی عمر تهدید می‌کند، بلکه وابستگی اقتصادی به اطرافیان را نیز افزایش
می‌دهد. در چنین شرایطی، سالمندی برای این قشر نه دوران آرامش، بلکه دوره‌ای از
آسیب‌پذیری مضاعف است.

مشارکت‌کننده شماره دوازده: «من الان ۵۵ سالم هستش. با این درد و
مرض‌ها که دارم نهایتش بتونم ۱۰ سال دیگه کار بکنم. بعدش چه کارم کنم.
دستم رو جلوی کی دراز کنم. ملکی، سرمایه‌ای ندارم. یعنی نتونستم جمع کنم
و...»

همچنین:

مشارکت‌کننده شماره شش: «من الان ۴۰ سالمه و با اینکه جوونم بدنم دیگه
مثل قبل کار نمی‌کنه، زانو درد دارم، کمرم داغونه. نه بیمه دارم، نه پس‌انداز، نه
چیزی. یه روز کار نکنم، شب باید نون قرض بگیرم. خودمم نمی‌دونم ده سال
دیگه قراره چی کار کنم، به کی رو بندازم، از کی کمک بخوام.»

۱۱- از کارافتادگی

این مقوله به جنبه مهمی از زندگی کارگران ساختمانی اشاره دارد؛ آسیب‌های
فیزیکی ناشی از سقوط، بریدگی، یا حمل مصالح سنگین، گاه به ناتوانی موقت و گاه به از
کارافتادگی کامل منجر می‌شود. این وضعیت نه تنها جریان درآمدی را متوقف می‌کند،
بلکه بار مضاعفی از هزینه‌های درمانی و فشار روانی را نیز بر دوش خانواده فرد می‌گذارد.
در غیاب بیمه‌های کارآمد و حمایت‌های اجتماعی، چنین حوادثی عملاً می‌توانند مسیر
زندگی این افراد را به‌طور کامل مختل کنند.

مشارکت کننده شماره سه: «با سنگ فرز کار می‌کردم؛ سنگ دستم رو گرفت. کاری به خرج و مخارجش ندارم. ولی حدود ۹ ماه از کار افتادم و هنوزم دستم مثل اول نیست. دو تا از انگشتام رو نمیتونم خوب حرکت بدم. خب الان دیگه راحت نمیتونم ابزار دستم بگیرم و هر کاری رو انجام بدم»

۱۲- کجروی اقتصادی

این مقوله به وضعیت‌هایی اشاره دارد که در آن برخی از کارگران ساختمانی، تحت فشار شدید اقتصادی و در غیاب حمایت‌های اجتماعی مؤثر، به رفتارهایی چون سرقت جزئی، کم‌فروشی خدمت (مثلاً طول دادن بی‌دلیل مدت انجام کار برای دریافت دستمزد بیشتر) و بی‌تعهدی نسبت به کیفیت کار روی می‌آورند. این رفتارها را می‌توان نوعی کجروی اقتصادی دانست که ناشی از ناتوانی در دستیابی به اهداف مشروع از طریق ابزارهای مشروع است. در واقع، این افراد برای بقا و تأمین معیشت، دست به کنش‌هایی می‌زنند که با هنجارهای پذیرفته‌شده اجتماعی همخوان نیست. این پدیده را می‌توان در چارچوب نظریه فشار مرتون نیز تحلیل کرد، جایی که فشار ساختاری، فرد را به جایگزین کردن اهداف یا ابزارها وامی‌دارد.

مشارکت کننده شماره دو: «دیگه وقتی فشار روت بیاد مجبوری که همه کار بکنی. الان سه نفر تو خانه منتظر نون هستن که من ببرم واسشون. حالا الحمدالله من به اونجا نرسیدم که دزدی کنم ولی تو همین‌هایی که همینجا جمع هستند؛ هستن کسانی که آگه چیزی دم دستشون باشه رو بردارن. آهنی، ضایعاتی و...»

همچنین

مشارکت کننده شماره هفت: «به طرف نگاه می‌کنیم؛ آگه بشه بیشتر ازش پول گرفت کار رو کیش میدیم و مثلاً به جای ۳ روز، ۵ روز میریم. آگه بالا سرمون نباشن، میپوچونیم. ببین یه چیزی که همه میگن آینه که کار همیشه هست! خودت رو نکش سرکار! راست‌ام میگن. حالا من خیلی خوب کار کنم شب ۲۰ تومن بیشتر میزان کف دستم! نه نمیزارن»

۱۳- افزایش درآمد

مقوله «افزایش درآمد» به مجموعه‌ای از راهبردهای اقتصادی اشاره دارد که کارگران ساختمانی در مواجهه با بحران به کار می‌گیرند تا سطح معیشت خود را حفظ کنند. مفاهیمی چون داشتن شغل دوم (مثلاً مسافرکشی در کنار کار ساختمانی)، انجام مشاغل کاذب (مانند دست‌فروشی یا واسطه‌گری‌های غیررسمی) و مشارکت اقتصادی حداکثری اعضای خانوار (مثلاً کار کردن همسر یا فرزندان خردسال) نمونه‌هایی از این راهبردها هستند.

اگرچه این اقدامات در کوتاه‌مدت منجر به افزایش درآمد خانوار می‌شوند، اما معمولاً پایدار نبوده و با پیامدهایی مانند فرسودگی جسمی و روانی، ترک تحصیل فرزندان، تضعیف روابط خانوادگی و تداوم نابرابری همراه‌اند. در واقع، این راهبردها بیشتر نشانه‌ای از اضطرار و فقدان حمایت ساختاری‌اند تا نشانه‌ای از بهبود واقعی وضعیت اقتصادی.

مشارکت کننده شماره نه: «مجبورم که بعضی از شب‌ها هم برم سرکار. تخلیه

بار بهم بخوره حتماً میرم. با اینکه خسته‌ام؛ ولی خب زندگی خرج داره داداش»

گاهی اوقات کارگران ساختمانی به مشاغل غیررسمی و کاذب مانند دست‌فروشی، خرید و فروش ضایعات، واسطه‌گری غیررسمی، یا کارهای کوتاه‌مدت فاقد قرارداد رسمی روی می‌آورند. این مشاغل اگرچه در ظاهر کمک‌کننده‌اند، اما نه تنها امنیت شغلی، بیمه یا حمایت قانونی ندارند، بلکه ممکن است کارگران را در معرض مخاطرات حقوقی، اجتماعی و حتی سلامت قرار دهند. علاوه بر این، استمرار در چنین مشاغلی می‌تواند فرد را از بازار کار رسمی دور نگه دارد و مسیر بازگشت به اشتغال پایدار را دشوارتر کند.

مشارکت کننده شماره دوازده: «تو همین رفقای ما هستن کسانی که ضایعات

جمع میکنن؛ مجبور که واسه یه لقمه نون این کار رو بکنه. حالا به گدایی و سپنج

دودکنی و... نیافتاده ولی دور میزنه و نمکی شده...»

۱-۱۳- مشارکت اقتصادی حداکثری اعضای خانواده

حضور و فعالیت نیروهای بالقوه اقتصادی در یک خانوار، مانند فرزندان نوجوان، به عنوان یکی از راهبردهای گذر از بحران اقتصادی در میان کارگران ساختمانی مشاهده می شود. برخی از این کارگران برای جبران کمبود درآمد، فرزندان خود را به عنوان نیروی کم هزینه به کار می گیرند. معمولاً این نوجوانان در قبال دستمزدی کمتر از نیروی کار بزرگسال، به محل کار آورده می شوند و در فعالیت های یدی مشارکت می کنند.

این راهبرد هرچند ممکن است در کوتاه مدت به کاهش فشار اقتصادی خانواده کمک کند، اما تبعات قابل توجهی دارد: از فرسایش جسمی در سنین پایین گرفته تا افت تحصیلی، ترک مدرسه، کاهش فرصت های پیشرفت و در نهایت بازتولید چرخه فقر. همچنین، قرار گرفتن نوجوانان در محیط های کاری غیررسمی آن ها را در معرض انواع آسیب های اجتماعی، از جمله استثمار کاری و ارتباط با محیط های ناسالم قرار می دهد.

مشارکت کننده شماره یک: «همین الانم بعضیا با پسر بچه هاشان میان سرکار.

آگه ما ۲۰۰ می گیریم؛ به اینا ۱۲۰ میدن. اتفاقاً خیلی بهتر هم کار میکنن و حرف

گوش کن تر هم هستن.»

همچنین:

مشارکت کننده شماره ده: «خب خوب نیست دیگه؛ بین سرکار ناس مندازن؛

سیگار میکشن؛ پایپ به دست هستن؛ موقع نهار دود میزنن و... همه اینها رو این

بچه ها میبینن و کافی مخ مخ برن که اینا چیه و... به خصوص آگه بعضی روزا تنها

بیان سرکار و باباشان نباشه»

یکی دیگر از راهبردهای اقتصادی خانواده های کارگران ساختمانی در شرایط بحران، مشارکت همسران و دختران در فعالیت های اقتصادی خرد و خانگی است. بسیاری از زنان این خانوارها برای کمک به تأمین معیشت، به انجام کارهای خدماتی، پاک کردن سبزی، پیاز، گل زعفران و سایر مشاغل خانگی روی می آورند. این فعالیت ها اغلب دستمزد ناچیزی دارند و تحت پوشش حمایت های قانونی یا بیمه ای نیز نیستند، اما به عنوان راهکاری

برای افزایش درآمد خانواده مورد استفاده قرار می گیرند.

مشارکت کننده شماره دو: «فصل زعفران که میشه خیلی از خانم‌ها و بچه‌های کوچیک اینا گل پاک مکن؛ پیاز تمیز میکن؛ سبزی پاک مکن ولی خب اذیت میشن دیگه»

۱۴- کاهش تحمیلی سطح نیاز

در شرایط بحران اقتصادی، بسیاری از کارگران ساختمانی برای کنترل هزینه‌های زندگی و تطبیق با شرایط جدید، به‌ناچار سطح نیازهای خود و خانواده‌شان را کاهش می‌دهند. این کاهش، نه از سر انتخاب، بلکه به شکلی تحمیلی صورت می‌گیرد و مفاهیمی چون تقلیل مصارف، چشم‌پوشی از نیازهای اولیه و کاهش روابط و تعاملات اجتماعی را دربرمی‌گیرد. به عنوان نمونه، حذف یا کاهش مصرف لبنیات، گوشت و دیگر اقلام پروتئینی، نادیده گرفتن نیاز به مراجعه به پزشک، یا چشم‌پوشی از خرید پوشاک و وسایل ضروری، از جمله مصادیق بارز این راهبرد است. در کوتاه‌مدت، این اقدامات ممکن است به کاهش مخارج منجر شود، اما در بلندمدت، آثار زیان‌باری مانند افت سطح سلامت، ضعف جسمی، افزایش بیماری‌های مزمن و گسترش احساس انزوا و ناکامی در میان اعضای خانواده به دنبال دارد. این نوع از سازگاری با بحران، یکی از نمودهای عینی فقر مزمن و آسیب‌پذیری ساختاری است که در تجربه زیسته کارگران ساختمانی روزمزد، به‌روشنی مشاهده می‌شود.

مشارکت کننده شماره چهارده: «من ۳۴ سالم هستش و تا الان ۵ تا دندون کشیدم. خب نداشتم که عصب کشی و پرکنمشون. خرج‌های واجب‌تری هم هستش که دندون پزشکی به اون‌ها نمیره...»

همچنین

مشارکت کننده شماره پنج: «باور می‌کنی ۲۰۰ گرم ۲۰۰ گرم گوشت می‌خرم. اون رو هم با دنبه آبگوشت می‌کنیم که بشه ۷ نفر آدم سیر بشن؛ بچه‌هام هوس کباب کرده بودن؛ خانمم سويا نم میکنه و با سیب‌زمینی خاطی میکنه. نمیتونیم جور دیگه‌ای بگذرونیم»

کاهش سطح تعاملات با خویشاوندان و اطرافیان نیز از دیگر ابعاد مقوله «کاهش تحمیلی سطح نیاز» است. در شرایطی که بحران اقتصادی فشار زیادی بر معیشت خانواده‌ها وارد می‌کند، حتی فعالیت‌هایی که از نظر مالی کم‌هزینه به شمار می‌روند - مانند دید و بازدیدهای خانوادگی یا برگزاری میهمانی‌های ساده - نیز به تدریج حذف یا محدود می‌شوند. این کاهش روابط اجتماعی، اگرچه در ظاهر صرفاً یک تصمیم اقتصادی برای صرفه‌جویی تلقی می‌شود، اما در واقع به تضعیف سرمایه اجتماعی فرد می‌انجامد. در درازمدت، این وضعیت باعث کاهش شبکه حمایتی فرد و خانواده‌اش می‌شود؛ عاملی که می‌تواند تاب‌آوری اجتماعی را کاهش دهد و احساس تنهایی، انزوا و بی‌پناهی را در مواجهه با مشکلات تشدید کند. به این ترتیب، فشار اقتصادی نه تنها سطح مادی زندگی کارگران ساختمانی را تنزل می‌دهد، بلکه پیوندهای اجتماعی آنان را نیز به خطر می‌اندازد و آنان را در وضعیت آسیب‌پذیرتری قرار می‌دهد.

مشارکت‌کننده شماره دوازده: «اقوام رو مگه تو یک مجلس عروسی و یا عزایی باشه که ببینیم. حتی خواهر و برادر رو هم هر چند هفته خانه مادرم می‌بینیم. دیگه گذشت اون دوران که هر شب خونه یکی بودیم. خرجا بالاس؛ یک هندوانه و یک خربزه هم که بخوای به عنوان میوه بگیری میشه ۸۰-۹۰ هزار تومن؛ به هیچکی ام نمیرسه؛ شام که جای خودش رو داره»

۱۵- قرض یا وام گرفتن

قرض گرفتن از دوستان و آشنایان، به‌ویژه برای افرادی که دارای شبکه روابط اجتماعی قوی هستند، و همچنین بهره‌گیری از وام‌های بانکی یا صندوق‌های خانگی، از جمله راهبردهای متداول در میان کارگران ساختمانی برای مقابله با فشارهای ناشی از بحران اقتصادی به‌شمار می‌آیند. این راهبردها به‌طور موقت می‌توانند بخشی از مشکلات مالی را برطرف کنند، با این حال، چنین امکانی برای همه افراد در دسترس نیست. برای بسیاری از کارگران، شرایط اقتصادی دشوار نه تنها بر خود آنان بلکه بر شبکه‌های اجتماعی و خویشاوندی‌شان نیز سایه افکنده است؛ به‌گونه‌ای که دوستان و

آشنایان نیز در وضعیتی مشابه قرار دارند و امکان کمک مالی به یکدیگر را ندارند. افزون بر این، برخی از کارگران به دلایلی مانند بی‌ثباتی شغلی، نداشتن ضمانت معتبر یا بدهی‌های پیشین، از اعتبار اجتماعی لازم برای دریافت قرض برخوردار نیستند. از سوی دیگر، وام‌های رسمی بانکی نیز اغلب با شروطی همراه‌اند که شامل داشتن شغل ثابت، ضامن معتبر و گردش مالی مشخص است؛ شرایطی که با واقعیت زندگی کارگران ساختمانی، که اغلب فاقد قراردادهای رسمی و درآمد منظم هستند، هم‌خوانی ندارد. در نتیجه، راهبرد «قرض گرفتن و وام گرفتن» به‌گونه‌ای نابرابر در میان کارگران ساختمانی توزیع شده و بیشتر در دسترس کسانی است که یا شبکه روابط قوی‌تری دارند یا وضعیت اقتصادی نسبتاً بهتری به‌سر می‌برند. این مسئله بر نابرابری در میزان تاب‌آوری اقتصادی در میان این قشر می‌افزاید و شرایط برخی از آنان را بیش از پیش بحرانی می‌سازد.

مشارکت‌کننده شماره دو: «بعضی وقتا که کم میارم از خواهرم قرض می‌گیرم و یک - دو ماهه بر میگرددونم. خب من اینو دارم که بگیرم؛ یک نفر که آشنایی نداره که داشته باشه و یا اصلاً داشته باشه؛ ولی طرف نده چه کار کنه»

همچنین

مشارکت‌کننده شماره هشت: «می‌خاستم وام بگیرم یک پراید بخرم. خب ضامن نداشتم و نتونستم. خونه ما قولنامه هستش اگر سند داشت میتونستم بزارم تو بانک و با همون وام بگیرم. به جاش مجبور شدم از این وام‌های خونگی باز کنم. خب تا الان ۱۰ تا قسط دادم ولی به ما نیافتاده. معلوم نیست هم تا یکسال دیگه بیافته یا نه»

۱۶- استفاده از پس‌انداز

در برخی برهه‌های زندگی، شرایط خاصی برای اقشار فرودست ایجاد می‌شود که به‌طور موقت امکان پس‌انداز را برای آنان فراهم می‌سازد. این شرایط می‌تواند شامل دریافت ارثیه، برنده شدن در قرعه‌کشی‌های وام‌خانگی، بهره‌مندی از دوره‌های مقطعی

رشد اقتصادی، یا دریافت هدایای نقدی و طلا در مناسبت‌هایی چون ازدواج باشد. این منابع، هرچند محدود و غیرپایدار، گاهی به عنوان پشتوانه‌ای برای روز مبادا ذخیره می‌شوند.

در دوران رکود و بحران اقتصادی، یکی از استراتژی‌های مهم برای بقا در میان کارگران ساختمانی، استفاده از همین پس‌اندازهای موجود است. این اقدام در کوتاه‌مدت به آن‌ها امکان می‌دهد تا نیازهای ضروری خود را بدون وابستگی به قرض یا وام تأمین کنند و وقفه‌ای در تأمین معیشت ایجاد نشود. با این حال، این راهبرد در بلندمدت آسیب‌پذیری این قشر را تشدید می‌کند. چرا که پس‌اندازهای محدود آنان معمولاً در بازه‌های زمانی کوتاه مصرف می‌شود و در صورت تداوم بحران، کارگر بدون هیچ پشتیبانی مالی باقی می‌ماند.

در واقع، استفاده از پس‌انداز به عنوان یک استراتژی اضطراری، اگرچه به ظاهر نشانه‌ای از پیش‌بینی و تدبیر اقتصادی است، اما به دلیل فقدان سیستم‌های حمایت اجتماعی پایدار، به تنهایی نمی‌تواند تاب‌آوری بلندمدت را تضمین کند. در نتیجه، مصرف پس‌اندازها در نبود چشم‌انداز روشن برای بهبود شرایط اقتصادی، به تخلیه کامل منابع مالی و در نهایت افزایش احساس ناامنی و فشار روانی می‌انجامد. این وضعیت، نوعی آسیب‌پذیری مضاعف را برای کارگران ساختمانی به همراه دارد، زیرا آن‌ها در صورت بروز بحران‌های بعدی، دیگر تکیه‌گاهی برای مدیریت آن نخواهند داشت.

مشارکت‌کننده شماره یک: «پول احتیاج داشتم؛ الگوهای زنم که موقع عقد

بهش داده بودن رو فروختم»

همچنین

مشارکت‌کننده شماره یازده: «یه مدت که کار زیاد بود و خرج‌مون کمتر،

تونستم یه مقدار پول کنار بذارم. ولی همونم توزمستون که کار خوابید، تموم

شد؛ حتی مجبور شدم یه سکه یک گرمی پارسیان که برای تولد دخترم، هدیه

گرفته بودند رو بفروشم»

همچنین

مشارکت کننده شماره چهارده: «یه چند وقتی کار خوب بود، منم هر چی می‌موند ته ماه، می‌داشتم کنار. یه مقدار هم طلا بود که از زمان عقد من مونده بود. ولی وقتی قیمت‌ها یه‌هو بالا رفت و کرایه خونه و خرج مدرسه بچه‌هام افتاد گردنم، مجبور شدم هم اون پس‌اندازو خرج کنم، هم یکی از گوشواره‌های زنم رو بفروشم. می‌گفت نگهش دار برای روز مبادا، گفتم روز مبادا همینه دیگه.»

۱۷- آسیب‌پذیری مضاعف

مصرف اندوخته‌ها و پس‌اندازهای پیشین در شرایط بحران اقتصادی، به‌ویژه در میان اقشار فرودست نظیر کارگران ساختمانی، نه تنها به عنوان راهبردی کوتاه‌مدت برای مواجهه با دشواری‌های مالی عمل می‌کند، بلکه زمینه‌ساز افزایش آسیب‌پذیری آن‌ها در میان‌مدت و بلندمدت نیز می‌گردد. تکیه بر منابع مالی ذخیره شده، این افراد را در وضعیت زیست روزمره و فاقد چشم‌انداز پایدار قرار می‌دهد که پیامد آن، افزایش فشارهای روانی ناشی از ناامنی اقتصادی و افت محسوس در کیفیت و رضایت از زندگی است.

مشارکت کننده شماره سیزده: «خب الان من هیچ پولی و پس‌اندازی ندارم. یهو اتفاقی بیافته؛ با موتور بخورم زمین؛ زنم یا بچه‌ام حالشان بد بشه؛ چه کار کنم؟ ++ طلا ندارن خانم‌تان که تو همچنین شرایطی بفروشی؟ چیزی آنچنانی نداشتیم؛ اونی هم که بود رو خیلی وقت پیش نیاز داشتیم و فروختیم. داداش الان تو گوش خانمم نخ رد کردیم که سوراخ گوشش کور نشه!»

۱۸- احساس ناکامی

کاهش تحمیلی سطح نیازها در بستر زمان، زمینه‌ساز شکل‌گیری احساس ناکامی در میان اقشار فرودست، به‌ویژه کارگران ساختمانی و خانواده‌های آنان، می‌گردد. این وضعیت نه تنها بزرگسالان، بلکه فرزندان آنان را نیز درگیر می‌سازد؛ به گونه‌ای که سرکوب مستمر و ناخواسته خواسته‌ها و نیازهای طبیعی در دوران کودکی و نوجوانی، می‌تواند به درونی‌سازی احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی منجر شود.

مشارکت کننده شماره پنج: «الان هم که دست هرکسی یک گوشه هستش.

ما هم به خاطر کرونا مجبور شدیم یکی واسه سه تاییشان بگیریم که باهم کلاس
برن. منتهی این چیزهای دیگه رو هم نگاه مکنن. میبینن بچه‌های مردم چه جواری
زندگی مکنن. خب بچه هستن و مگن با هم می‌خایم؛ چیز زیادی نمی‌خان ولی ما
همون رو هم نمیتونیم فراهم کنیم»

۱۹- کاهش رضایت از زندگی

یکی از پیامدهای کاهش تحمیلی سطح نیازها و بهره‌برداری زود هنگام از
پس‌اندازهای محدود، کاهش رضایت از زندگی در میان کارگران روزمزد ساختمانی
است. تداوم بحران اقتصادی، ناتوانی در تأمین نیازهای اولیه معیشتی و نگرانی‌های فزاینده
نسبت به آینده، به تضعیف احساس امنیت روانی و کاهش سطح آرامش ذهنی منجر
می‌شود. این وضعیت در بلندمدت می‌تواند به شکل‌گیری نگرش‌های منفی نسبت به
زندگی، کاهش امید و احساس ناکامی بینجامد؛ به گونه‌ای که افراد نه تنها احساس
خوشبختی نمی‌کنند، بلکه در ارزیابی ذهنی خود از کیفیت زندگی، سطوح نازلی از
رضایت را تجربه می‌کنند.

مشارکت‌کننده شماره یک: «باور می‌کنی که خیلی وقت شاد نبودم. احساس
می‌کنم عبوتم و بی اعصاب. به دور و برم هم که نگاه می‌کنم همین حال و هوا
بههم دست میده. یک عده هستند که واقعاً خوشبختن منتهی ما جزو اونان نیستیم»

۲۰- فقر مضاعف

کارگران ساختمانی جزو اقشار آسیب‌پذیر هستند. آن‌ها عمدتاً در سه دهک پایین
اقتصادی قرار می‌گیرند و این امر به معنای فقیر بودن آنان است. یکی از پیامدهای
کنش‌های اقتصادی و مواجهه آنان با بحران؛ تشدید شدن فقر در این قشر است. از دست
دادن پس‌انداز، فروش کالاهای بادوام و یا کجروی اقتصادی در نهایت به فقر مضاعف
آنان خواهد انجامید.

مشارکت‌کننده شماره چهار: «دو- سه تا قسط وام عقب افتاده داشتم. سرجمع
۲,۵ هم نمی‌شد؛ منتهی کسی نبود که بشه ازش قرض بگیرم. به همین خاطر مجبور
شدم موتورم رو بفروشم؛ خب بعدش شغل پیک موتوری و مسافرکشی رو که
درآمد بدی هم نداشتم رو از دست دادم...»

همچنین:

مشارکت کننده شماره دوازده: «وقتی کار ساخت و ساز کم شد، درآمد نصف شد. پس اندازهایم تمام شد و مجبور شدم برای تأمین هزینه‌های زندگی وسیله خونه بفروشم. حتی گاهی مجبورم مواد غذایی را قسطی از مغازه بخرم»

ج- تحلیل محوری: کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در بحران اقتصادی

در ادامه فرایند تحلیل داده‌ها بر اساس روش نظریه داده‌بنیاد، پس از انجام کدگذاری باز، مرحله کدگذاری محوری به منظور سازماندهی و ارتباطدهی مقولات استخراج شده اجرا شد. پدیده محوری در این تحقیق، کنش اقتصادی در بحران اقتصادی شناسایی شد که حول آن سایر عناصر مدل پارادایمی سازمان یافته‌اند. در این مدل، عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها در تعامل با یکدیگر در یک جامعه از تجربه زیسته کارگران ساختمانی ارائه می‌دهند.

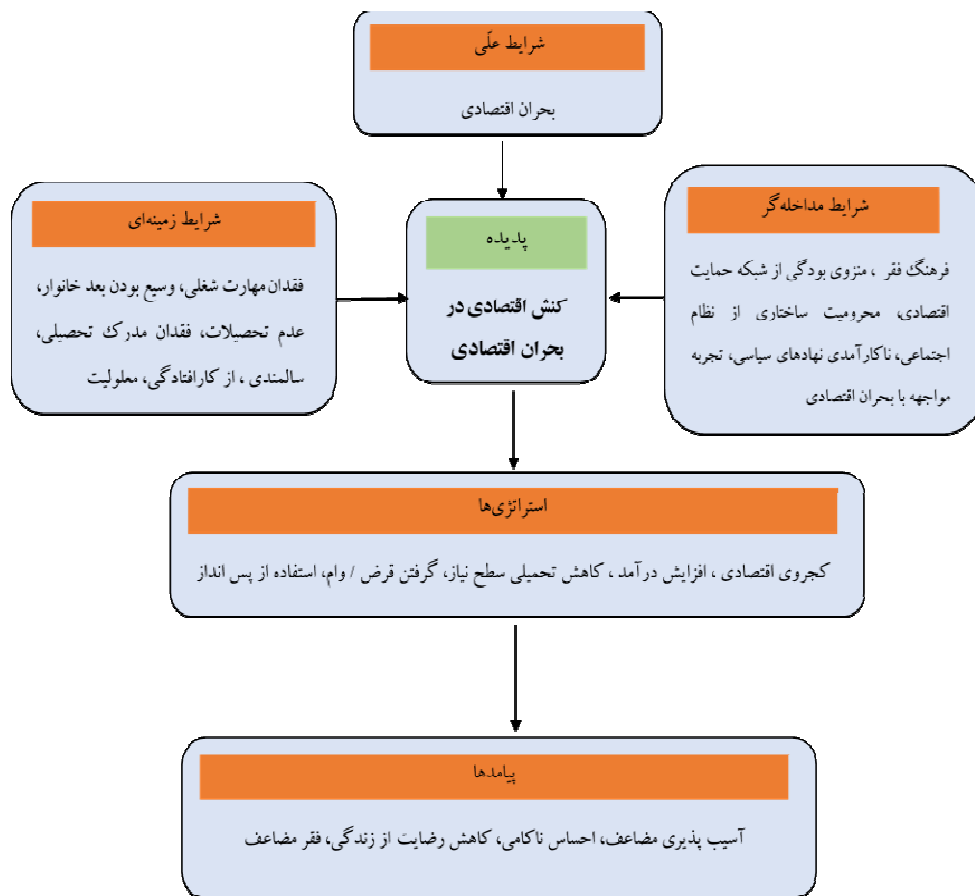
• شرایط علی: رکود ساخت و ساز، تورم و بیکاری به عنوان عوامل زمینه‌ساز بحران اقتصادی، موجب شکل‌گیری و تشدید کنش‌های اقتصادی می‌شوند.

• شرایط زمینه‌ای: عواملی چون نداشتن مهارت شغلی، بزرگی بعد خانوار، پایین بودن سطح تحصیلات، کهولت سن و از کارافتادگی، نقش مهمی در محدود کردن ظرفیت تطبیقی افراد با بحران دارند.

• شرایط مداخله‌گر: فرهنگ فقر، انزوای اقتصادی، نبود نهادهای حمایتگر مؤثر و ناکارآمدی نظام سیاست‌گذاری، روند مواجهه با بحران را پیچیده‌تر و فرساینده‌تر کرده‌اند.

• راهبردها: مشارکت‌کنندگان برای مدیریت وضعیت اقتصادی خود به انواع راهبردهای معیشتی روی آورده‌اند؛ از جمله: کج‌روی اقتصادی، افزایش درآمد، کاهش تحمیلی سطح نیاز، گرفتن قرض / وام و استفاده از پس‌انداز

- پیامدها: راهبردهای فوق، اغلب پیامدهایی همچون آسیب پذیری مضاعف، احساس ناکامی و کاهش رضایت از زندگی را به دنبال داشته‌اند و منجر به تشدید شرایط ناپایدار اقتصادی و روانی شده‌اند.

نمودار ۱- مدل پارادایمی پدیده مورد مطالعه

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بحران اقتصادی ایران از سال ۱۳۹۷ و در پی هم‌زمانی مجموعه‌ای از عوامل ساختاری مانند تحریم‌های بین‌المللی، تورم فزاینده، رکود در بخش ساخت‌وساز و شروع همه‌گیری ویروس کووید-۱۹، به‌طور مستقیم بر زندگی اقشار فرودست، به‌ویژه کارگران ساختمانی روزمزد در شهر مشهد اثر گذاشته است. پژوهش حاضر با هدف تبیین الگوهای کنش اقتصادی این گروه در مواجهه با بحران اقتصادی، و با اتکا بر مصاحبه‌های روایتی با چهارده نفر از کارگران ساختمانی انجام شد. در فرایند تحلیل، داده‌های کیفی ابتدا در قالب مفاهیم اولیه استخراج و سپس در قالب مقولات منسجم‌تر سامان‌دهی شدند. در نهایت، با بهره‌گیری از مدل پارادایمی، روابط میان مقولات و منطق حاکم بر شکل‌گیری پدیده مورد مطالعه تبیین گردید.

یافته‌های این پژوهش به‌روشنی نشان می‌دهد که کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در شرایط بحران، بیش از آنکه واجد ویژگی‌های کنش خلاق، توسعه‌محور یا بازآفرینانه باشد، عمدتاً در قالب کنش‌های تدافعی، مقاومتی و در مواردی آسیب‌زا بروز می‌یابد. این وضعیت نه یک انتخاب آزادانه، بلکه نتیجه مستقیم قرار گرفتن در ساختاری نابرابر و ناامن از نظر اقتصادی و نهادی است؛ ساختاری که در آن امکان برنامه‌ریزی بلندمدت برای بقا به‌شدت محدود می‌شود.

در سطح تبیینی، می‌توان گفت که این کنش‌ها محصول هم‌زمان چند دسته عامل‌اند: نخست، عوامل علی‌مانند رکود ساخت‌وساز، تورم و بیکاری که به‌طور مستقیم معیشت این گروه را تهدید می‌کنند؛ دوم، عوامل زمینه‌ای همچون فقدان مهارت‌های متنوع شغلی، سطح پایین تحصیلات، بعد خانوار بالا و فرسودگی ناشی از سن و کار؛ و سوم، عوامل مداخله‌گر از جمله ضعف سرمایه اجتماعی، فرهنگ فقر، فقدان نهادهای حمایتی مؤثر و ناکارآمدی سیاست‌گذاری اجتماعی. برآیند این شرایط، مجموعه‌ای از راهبردهای معیشتی را شکل داده که اغلب ماهیتی کوتاه‌مدت، اضطراری و غیرپایدار دارند.

در مقایسه با نظریه‌های کلاسیک اقتصاد که رفتار اقتصادی را مبتنی بر انتخاب عقلانی در شرایط نسبتاً برابر فرض می‌کنند، یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در بستری از محدودیت ساختاری، اجبار و ناطمینانی شکل می‌گیرد. بنابراین، آنچه مشاهده می‌شود نه «انتخاب» بلکه «واکنش» است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش صادقی (۱۳۹۵) درباره حرکت نزولی طبقات فرودست و نیز مطالعات خسروانی و همکاران (۱۳۹۸) درباره بازتولید فرهنگی فقر هم‌راستا است.

یافته‌های این پژوهش همچنین با مطالعات خارجی نیز هم‌خوانی دارد. همان‌گونه که در پژوهش‌های فیسین، آیرونز، و گوه نشان داده شده است، بحران‌های اقتصادی نه تنها بُعد مالی بلکه بُعد اجتماعی و روانی زندگی طبقات فرودست را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. مشابه با راهبردهای خانواده‌های کره‌ای در برابر بحران مالی ۱۹۹۷ یا استراتژی‌های بازماندگی در بحران جهانی غذا، کارگران ساختمانی در مشهد نیز به راهبردهایی چون کاهش سطح مصرف، اشتغال فرزندان، مشارکت زنان در بازار کار غیررسمی، انجام مشاغل کاذب، و حتی کج‌روی‌های اقتصادی مانند کم‌فروشی یا کش‌دادن زمان کار روی آورده‌اند. این راهبردها اگرچه موقتاً کارکرد دارند، اما اغلب منجر به پیامدهای منفی نظیر فرسایش منابع روانی، خانوادگی و اجتماعی می‌شوند.

یکی از یافته‌های مهم این پژوهش، گسترش مشارکت اقتصادی خانوادگی و ورود اعضای مختلف خانواده، از جمله زنان و کودکان، به چرخه تأمین معیشت است. این وضعیت اگرچه در ظاهر به افزایش تاب‌آوری اقتصادی خانوار منجر می‌شود، اما در سطح عمیق‌تر، پیامدهایی چون بازتولید فقر، ترک تحصیل، فرسایش سرمایه انسانی و تثبیت موقعیت فرودست نسل بعدی را به همراه دارد. به بیان دیگر، آنچه به‌عنوان راهبرد بقا عمل می‌کند، در عمل می‌تواند به بازتولید ساختاری همان بحرانی منجر شود که خانواده در تلاش برای خروج از آن است؛ در همین راستا، مشارکت زنان در فعالیت‌های خانگی دستمزدی همچون پاک‌کردن گل زعفران یا سبزی، نشان‌دهنده ورود همه اعضای خانوار به میدان کار است؛ وضعیتی که یادآور «اقتصاد اضطراری خانواده» در مطالعات فقر شهری است.

در سطحی دیگر و از نظر مقایسه‌ای، در حالی که پژوهش میرزایی و همکاران (۱۴۰۱): ۳۰۹-۳۱۱ تفاوت‌هایی میان کنش‌های طبقات پایین، متوسط و بالا قائل می‌شود و تأکید می‌کند که کنش‌های مقاومتی در طبقات پایین غلبه دارد، یافته‌های حاضر نیز نشان می‌دهد که در جامعه هدف یعنی کارگران ساختمانی، خبری از کنش‌های بازآفرین یا خلاق نیست. برعکس، بیشتر راهبردها تکرارشونده، فرسایشی و وابسته به منابعی چون قرض، پس‌انداز اندک، یا حمایت‌های موقتی هستند.

در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که کنش اقتصادی کارگران ساختمانی در شهر مشهد را باید در چارچوب یک «اقتصاد بقا» فهم کرد؛ اقتصادی که در آن منطق غالب نه توسعه و پیشرفت، بلکه حفظ حداقل‌های زیست روزمره است. در چنین شرایطی، سیاست‌های حمایتی پراکنده و ناکافی، نه تنها توان جبران این وضعیت را ندارند، بلکه در برخی موارد به تعمیق شکاف‌های موجود نیز منجر می‌شوند.

بر این اساس، می‌توان با صراحت بیان کرد که مسئله کارگران ساختمانی صرفاً یک مسئله اشتغال یا درآمد نیست، بلکه مسئله‌ای چندلایه و ساختاری است که در آن اقتصاد، سیاست و فرهنگ به‌طور هم‌زمان در بازتولید آسیب‌پذیری نقش دارند. بنابراین، هرگونه مداخله سیاستی مؤثر ناگزیر باید از سطح اقدامات مقطعی فراتر رفته و به بازطراحی سازوکارهای حمایتی، تقویت نهادهای پوشش اجتماعی و ایجاد ثبات نسبی در بازار کار این گروه معطوف شود.

پیشنهادهای کاربردی

با توجه به یافته‌های پژوهش و الگوهای کنش اقتصادی کارگران ساختمانی روزمزد در مواجهه با بحران اقتصادی، پیشنهادهای زیر به‌صورت مشخص و مبتنی بر مقولات استخراج شده ارائه می‌شود:

۱- با توجه به وجود بیمه کارگران ساختمانی در نظام تأمین اجتماعی، اما محدود

بودن دامنه پوشش آن و همچنین خارج ماندن بخش قابل توجهی از کارگران از این پوشش، ضروری است سیاست‌گذاران به جای صرفاً گسترش صوری بیمه، به شناسایی عوامل مؤثر بر عدم استقبال یا عدم امکان بهره‌مندی کارگران از این بیمه توجه ویژه داشته باشند. عواملی همچون ناپایداری اشتغال، نبود قراردادهای رسمی، دشواری فرآیند احراز اشتغال، هزینه‌های پرداخت حق بیمه، و ضعف اطلاع‌رسانی می‌تواند در عدم پوشش کامل این گروه نقش داشته باشد. بنابراین، اصلاح سازوکارهای شناسایی، تسهیل شرایط بیمه‌پردازی و کاهش موانع اجرایی، برای افزایش پوشش واقعی بیمه در میان کارگران ساختمانی ضروری به نظر می‌رسد.

۲- در راستای کاهش اثرات «عدم برخورداری از تسهیلات اقتصادی»، پیشنهاد می‌شود بانک‌ها و نهادهای حمایتی به سمت بهره‌گیری از مدل‌های اعتبارسنجی جایگزین حرکت کنند؛ به گونه‌ای که به جای اتکای صرف به فیش حقوقی، ضامن رسمی یا سوابق شغلی ثبت‌شده، از شاخص‌هایی مانند اعتبار اجتماعی، سابقه تعامل مالی غیررسمی و شبکه‌های محلی استفاده شود. در این زمینه، می‌توان از تجربه بسترهای آنلاین فروش و خدمات که در سال‌های اخیر در ایران و جهان توسعه یافته‌اند الهام گرفت؛ این بسترها با استفاده از امتیازدهی رفتاری، سابقه خرید، میزان خوش‌حسابی و بازخورد کاربران، بدون نیاز به ضمانت‌های سنتی، امکان خرید اعتباری یا اقساطی را برای مشتریان فراهم کرده‌اند.

۳- در ارتباط با «فرهنگ فقر» و بازتولید الگوهای رفتاری مانند فقدان جاه‌طلبی و عدم تمایل به پس‌انداز، لازم است برنامه‌های آموزش مهارت‌های مالی، مدیریت درآمد و توانمندسازی شغلی برای کارگران و خانواده‌های آنان در سطح محلی طراحی و اجرا شود. همچنین، با توجه به گسترش دسترسی به شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های دیجیتال، بهره‌گیری از محتوای آموزشی کوتاه و چندرسانه‌ای (مانند کلیپ‌های آموزشی) می‌تواند در ارتقای آگاهی و اصلاح الگوهای مدیریت اقتصادی خانوارها نقش مکمل و موثری ایفا کند.

ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه اصول اخلاقی تحقیقات کیفی رعایت شده است. مشارکت‌کنندگان با رضایت آگاهانه و به‌صورت داوطلبانه در مصاحبه‌ها شرکت کرده‌اند و هویت آن‌ها محرمانه باقی مانده است. پژوهشگر متعهد بوده که داده‌ها را با صداقت و بی‌طرفی تحلیل کند و از هرگونه آسیب احتمالی به مشارکت‌کنندگان جلوگیری نماید. همچنین حقوق معنوی پژوهش، از جمله رعایت مالکیت فکری، حفظ اصالت داده‌ها، و مشارکت برابر و آگاهانه تمامی نویسندگان، به‌طور کامل لحاظ شده است.

سپاسگزاری

در نهایت، از تمامی کسانی که در طول نگارش این مقاله یاری‌رسان بودند، صمیمانه سپاسگزاریم. همچنین از زحمات و همکاری ارزشمند کارگران ساختمانی روزمزد شهر مشهد که این پژوهش بدون آن‌ها ممکن نبود، عمیقاً متشکریم. امید که شرایط اقتصادی این قشر زحمتکش روزبه‌روز بهبود یابد.

تعارض منافع

نویسندگان تأیید می‌کنند که هیچ‌گونه تعارض منافی در ارتباط با نگارش و انتشار این مقاله وجود ندارد.

Orcid

Mohsen Noghani Dokht Bahmani

<https://orcid.org/0000-0002-6065-0502>

Seyed Mahdi Panjtani

<https://orcid.org/0009-0004-0890-6066>

منابع

- ایثاری، مریم؛ شجاعی‌زند، علیرضا و آروین، بهاره. (۱۳۹۸). تعاملات میان سیاست‌های شهری و زیست‌غیررسمی تهیدستان در فضای شهری: ارائه یک مدل نظری، توسعه محلی روستایی شهری (توسعه روستایی)، دوره ۱۱، شماره ۱: ۱-۲۴. <https://sid.ir/paper/959678/fa>
- پیری، صدیقه؛ پروین، ستار و محمدی، محمدرسول. (۱۴۰۳). راهبردهای بقا در میان جوانان محله‌های محروم شهر کرمانشاه. بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱۵، شماره ۱: ۹۷-۱۲۱. <https://doi: 10.22059/ijsp.2024.368178.671196>
- خاتم، اعظم؛ کرمانی، سوسن؛ جودی، مسعود؛ معمار صادقی، مانی؛ و حوری، سرو. (تابستان ۱۳۸۸). طرح توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اصفهان (مطالعات وضع موجود). مجله هفت شهر، دوره ۲، شماره ۲۷ و ۲۸: ۷۶-۸۳.
- خسروانی، عباس؛ علی محسنی، رضا و صبوری خسروشاهی، حبیب. (۱۳۹۸). بررسی رابطه فقر شهری با فرهنگ فقر در محله‌های فرودست شهر اراک. رفاه اجتماعی، دوره ۱۹، شماره ۷۲: ۲۸۳-۳۲۲. <https://www.magiran.com/p2013530>
- دنیای اقتصاد. (۱۴۰۳). صنعت ساختمان در منگنه رکود تورمی. بازیابی شده از: <https://B2n.ir/ht6218>
- سازمان ساماندهی مشاغل شهری و فرآورده‌های کشاورزی شهرداری مشهد. (۱۴۰۴). اعزام ۶۴ هزار و ۷۲۹ کارگر در نه ماه سال ۱۴۰۴. <https://samesh.mashhad.ir/s/mfaTn5L>
- صادقی، علیرضا. (۱۳۹۵). پایان‌نامه دکتری تخصصی، زندگی روزمره تهیدستان شهری. جامعه‌شناسی - اقتصاد توسعه، دانشگاه تهران.
- لادن، علیرضا و رزقی شیرسوار، هادی. (۱۳۸۸). دلایل حاشیه‌نشینی در کلان شهر تهران. مطالعات مدیریت شهری، دوره ۱، شماره ۳: ۶۳-۸۰. <https://sid.ir/paper/199386/fa>
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۴). شاخص قیمت مصرف‌کننده - (آذر ماه ۱۴۰۴) مرکز آمار ایران. <https://amar.org.ir>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (معاونت پژوهش‌های اقتصادی). (۱۳۹۹). خرداد. تصویری از وضعیت اقتصادی کشور؛ چالش‌ها و راهکارها. <https://B2n.ir/bt7346>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۴). پایش بخش حقیقی اقتصاد ایران (بهار/تابستان/پاییز ۱۴۰۴). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://rc.majlis.ir>

- میرزائی، مجتبی؛ کرمانی، مهدی؛ صدیق اورعی، غلامرضا و اصغرپور ماسوله، احمدرضا. (۱۴۰۱). رابطه الگوی کنش اقتصادی و تاب‌آوری در مواجهه با بحران. *جامعه‌شناسی کاربردی*, دوره ۳۳، شماره ۲: ۹۳-۱۱۶.
[https:// doi: 10.22108/jas.2022.130949.2194](https://doi.org/10.22108/jas.2022.130949.2194)
- نادعلی، محمد. (۱۳۹۴). سیاست‌های مالی و پیشگیری از بحران‌های مالی در کشورهای با بازارهای نوظهور. *فصلنامه روند*, دوره ۲۲، شماره ۷۰: ۱۹۲-۱۵۹.
- نوذری، حمزه. (۱۳۹۹). مسأله کنش اقتصادی: امکان بدیل جامعه‌شناختی در مواجهه با نظریه انتخاب عقلانی. *فصلنامه علوم اجتماعی*, دوره ۲۷، شماره ۹۱: ۱۹۵-۲۲۲.
[https:// doi: 10.22054/qjss.2021.56507.2310](https://doi.org/10.22054/qjss.2021.56507.2310)
- ویسی، فرزاد؛ صمدی، محمدحسین و کریم‌زاده، حسین، (۱۳۹۳)، شناخت و تحلیل ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی کالبدی سکونتگاه‌های حاشیه نشین استان کردستان مطالعه موردی: شهر مریوان، *اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی، تهران*، <https://civilica.com/doc/336708>
- Brinkman, Henk-Jan, de Pee, Saskia, Sanogo, Issa, Subran, Ludovic, and Bloem, Martin William. (2010). "High food prices and the global financial crisis have reduced access to nutritious food and worsened nutritional status and health." *Journal of Nutrition*, 140(1), 153S-161S.
- Cazan, Doinita, and Cucos, Alina Florentina. (2013). "The economic crisis: meanings and significations, causes and solutions." *Annals of Dunarea de Jos University of Galati, Fascicle I: Economics and Applied Informatics*, 19(3), 55-60.
- Cazes, Sandrine, Heuer, Caroline, and Verick, Sher. (2011). Labour market policies in times of crisis. In I. Islam & S. Verick (Eds.), *From the great recession to labour market recovery* (pp. 196-226). Palgrave Macmillan.
- Farzanegan, Mohammad Reza, and Habibi, Nader. (2025). "The effect of international sanctions on the size of the middle class in Iran." *European Journal of Political Economy*, 90, Article 102749. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2025.102749>
- Fiszbein, Ariel, and Giovagnoli, Paula. (2002). "The Argentine crisis and its impact on household welfare." *CEPAL Review*, 77, 143-160.
 DOI:10.18356/18751b59-en
- Goh, Chor-ching, Kang, Sung Jin, and Sawada, Yasuyuki. (2005). "How did Korean households cope with negative shocks from the financial crisis?" *Journal of Asian Economics*, 16(2), 239-254.

- International Monetary Fund. (2025). *World Economic Outlook, October 2025*. Washington, DC: International Monetary Fund.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/10/14/world-economic-outlook-october-2025>
- Irons, John. (2009). *Economic scarring: The long-term impacts of the recession*. Economic Policy Institute, Washington, DC.
- Jumiyanti, Kalzum. R, Ashar, Kusnul, Ekawati, Marlina, and Badriyah, Nurul. (2024). Women's economic adaptation strategies of poor heads of households in the face of uncertainty: A systematic literature review. *Journal of Ecohumanism*, 3(8), 9544–9562. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.5570>
- Junankar, Pramod. (2011). The global economic crisis: Long-term unemployment in the OECD. *SSRN Electronic Journal*.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.1955397>
- Kokkevi, Anna, Stavrou, Myrto, Kanavou, Eleftheria, Fotiou, Anastasios, and Richardson, Clive. (2014). The repercussions of the economic recession in Greece on adolescents and their families. Innocenti Working Paper No. 2014-07, *UNICEF Office of Research, Florence*.
- MERIP. (2026, January 29). "Governing crisis—Sanctions, austerity and social unrest in Iran." Middle East Research and Information Project. Retrieved from <https://www.merip.org/2026/01/governing-crisis-sanctions-austerity-and-social-unrest-in-iran>
- Patel, Mahesh. (2009). Economic crisis and children: An overview for East Asia and the Pacific. *Global Social Policy*, 9(33), 33-54.
- RezaeeDaryakenari, Babak. Asadzade, Peyman, and Cameron G Thies (2024), Economic Sanctions and Food Consumption: Evidence from Iranian Households, *International Studies Quarterly*, Volume 68, Issue 3, September 2024, sqae103, <https://doi.org/10.1093/isq/sqae103>
- Salehi-Isfahani, Djavad. (2023). "The impact of sanctions on household welfare and employment in Iran." *Middle East Development Journal*, 15(2), 189-221. <https://doi.org/10.1080/17938120.2023.2248697>
- World Bank. (2024). *Iran Economic Monitor, Spring 2024: Sustaining Growth Amid Rising Geopolitical Tensions*. Washington, DC: World Bank Group.
<https://www.worldbank.org/en/country/iran/publication/iran-economic-monitor>

استناد به این مقاله: نوغانی دخت بهمنی، محسن و پنج تنی، سیدمهدی. (۱۴۰۴). الگوی کنش اقتصادی کارگران ساختمانی روزمزد شهر مشهد در مواجهه با بحران‌های اقتصادی، پژوهشنامه مددکاری/اجتماعی، ۱۲(۴۵)، ۱۹۱-۲۳۶.

Social Work Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.